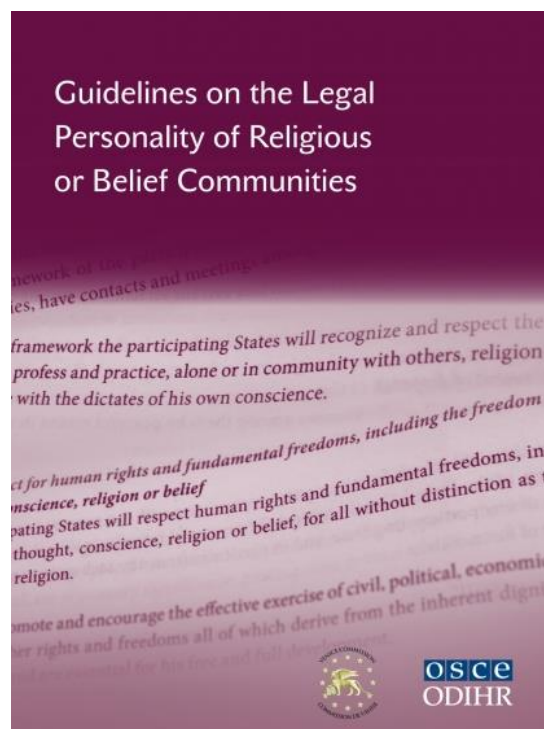

ПРИНСИПҲОИ РОҶБАРИКУНАНДА ВОБАСТА БА МАҚОМИ СУБЪЕКТИ ҲУҚУҚИИ ҶАМОАҲОИ ДИНӢ ВА ҶАМОАҲОИ БА ЭЪТИҚОДҲОИ МУАЙЯН ПАЙРАВИКУНАНДА

Ин ҳуҷҷат дар ибтидо аз ҷониби Дафтари САҲА оид ба институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон (ДИДХБ) ва Комиссияи Венетсиягии Шӯрои Аврупо соли 2014 ҳамчун Guidelines on the Legal Personality of Religious or Belief Communities (Дастурамал оид ба шахсияти ҳуқуқи ҷамоатҳои динӣ ё мазҳабӣ) ба нашр расидааст. Нусхаи тоҷикии ин ҳуҷҷат тарҷумаи ғайрирасмии он буда, бо дастгирии ДИДХБ тартиб дода шуда ба табъ расидааст. Ақидаҳо ва маълумоти дар ин нашрия қой дошта, ҳатман сиёсат ва мавқеи ДИДХБ-ро инъикос намеkunанд.

Мундариҷа

Сарсухан.....	5
Рӯйхати ихтисорот	7
Қисми I. Озодии дин ё эътиқод ва маҳдудиятҳое, ки умуман имконпазиранд.....	6
Қисми II. Озодии пайравӣ кардан ба дин ё эътиқод дар якҷоягӣ бо дигарон.	11
Қисми III. Ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда...	14
Қисми IV. Имтиёзҳо барои ҷамоаҳо (ташкилотҳо)-и динӣ ё ҷамоаҳо (ташкилотҳо)-и ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда	35
Замима.	
Уҳдадорихои интихобнамудаи САҲА оид ба озодии дин ё эътиқод	37

Сарсухан

Дар Санади Вена аз соли 1989 (б. 16.3) Давлатҳои иштирокчиҳои САҲА ваъда доданд, ки «бо дархости худи онҳо ба иттиҳодияҳои эътиқодманд, пайравикунанда ё иттиҳодияҳои, ки барои ба дини худ пайравӣ намудан омодаанд дар доираи конститутсияи кишварҳои худ, мақоми дар ҳамон кишвар пешбинишударо эътироф намоянд».

Дар минтақаи САҲА уҳдадорӣ мазкур нисбати ҷамоаҳои зиёди динӣ ё ҷамоаҳои, ки ба эътиқодҳои муайян пайравӣ мекунанд, иҷро мешаванд. Бо вуҷуди он, дар як қатор давлатҳои иштирокчиҳои САҲА, ҳам дар сатҳи қонунгузорӣ ва ҳам дар сатҳи амалӣ барои иҷроиши он монеаҳо мавҷуданд. Бахусус, ҳуқуқҳои доираи васеи ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои, ки ба эътиқоди муайян пайравӣ мекунанд дар натиҷаи истифодаи низомҳои ҳатмии бақайдгирӣ, ҳамчунин бо мушкилиҳои ҷиддии хусусияти амалӣ ва ҳуқуқӣ дошта барои дарёфти мақоми шахси ҳуқуқӣ, поймол карда мешаванд.

Соли 2004 ДИДҲИ ва Комиссияи Венетианӣ ин ва як қатор мушкилоти дигари марбут ба ҳуқуқҳои мазкурро дар нашрияи таҳти унвони «Тавсияҳо оид ба таҳлили қонунгузорӣ дар бораи дин ё эътиқод»¹ ба баррасӣ гирифтанд. Аз ҳамон лаҳза дигар мақомотҳои минтақавию байналмилалӣ ҳуқуқи инсон оид ба масъалаҳои мазкур як қатор изҳорот, хулосаҳо ва қарорҳоро қабул намуданд. Мантиқан ҳамаи ин талаб намуд, ки тавсияҳои ДИДҲИ ва Комиссияи Венетианӣ дар самти мазкур аз нав дида баромада шаванд. Чунин зарурӣ дар асоси Қарори Шӯрои вазирон «Дар бораи озодии ақида, виҷдон, дин ё эътиқод», ки соли 2013 дар Киев қабул шуда давлатҳои иштирокчиро ба «худдорӣ намудан аз ҷоринамоии маҳдудиятҳои муҳолиф бо уҳдадориҳои сиёсии дар доираи САҲА пазируфташуда ва уҳдадориҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ, ки ба амал баровардани ибодати динии шахсони воқеӣ ва ҷамоаҳои динӣ ё пайравӣ намудан ба эътиқоди худ» даъват менамояд, мебошад.

Мақсади Тавсияҳои мазкур – барои ашхосе, ки дар таҳия ва татбиқи қонунгузорӣ дар соҳаи озодии дин ё эътиқод иштирок мекунанд, аз он ҷумла ба намояндагони ҷомеаи шаҳравандӣ, пешниҳод намудани ҳуҷҷати намунавӣ дарбаргирандаи меъёрҳои ҳадди ақали байналмилалӣ дар самти эътирофномаи ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои, ки ба эътиқоди муайян пайравӣ мекунанд, мебошад. Муаллифон кӯшиш намекунанд, ки созишномаҳои амалкунандаи байни давлатҳо ва ҷамоаҳои диниву ҷамоаҳои ба эътиқоди муайян пайравикунандаро зерӣ шубҳа гузоранд. Вазифаи ҳуҷҷати мазкур бештар ба таври мухтасар шарҳ додани заминаҳои ҳуқуқие, ки ба ҷомеаҳои хоҳишманд имконияти одилонаи ба даст овардани мақоми шахси ҳуқуқӣ, инчунин, истифодаи меъёрҳои муқарраршударо бидуни таъбиз таъмин намудан мебошад, равона шудааст. Дар нашрияи мазкур масъалаҳои бақайдгирӣ ва эътирофи расмӣ ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда ба таври

¹ <http://www.osce.org/odihr/13993>.

муфассал баррасӣ мешаванд ва ин маводро бахши П.Ф-и Тавсияҳои соли 2004 «Қонунҳои танзимкунандаи бақайдгирии ташкилотҳои динӣ ва ташкилотҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда» пурра мекунад. Бо вучуди ин, муқаррароти Тавсияҳои соли 2004 пурра эътибори худро нигоҳ медоранд.

Тавсияҳои мазкур натиҷаи машваратҳои ҳамачониба бо созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шахсони мансабдори давлатӣ мебошад. Дар рафти оmodасозии ин наҷрия чор ҷаласа дар шакли мизи мудаввар гузаронида шуд, ки дар онҳо лоиҳаҳо ва таҳрири ниҳоии ҳуҷҷати мазкур – дар Киев (3 сентябри соли 2013), Варшава (26 сентябри соли 2013), Остона (10 октябри соли 2013) ва Брюссел (24 октябри соли 2013) баррасӣ шудаанд. Дар маҷмӯъ, дар ҷаласаҳо беш аз 90 нафар намояндагони минтақаҳои мухталифи ҷуғрофӣ ва дорои дараҷаҳои гуногуни коршиносию таҳассусӣ ширкат варзиданд. Илова бар ин, дар рафти оmodасозии ҳуҷҷати мазкур бо Шӯрои коршиносони САҲА/ДИДҲИ оид ба масъалаҳои озодии дин ва эътиқод, ки ба ҳайати он 12 коршиносони мустақил аз тамоми минтақаи САҲА аз моҳи феввали соли 2013 интихоб гардидаанд, машваратҳо баргузор шуданд. Тавсияҳои мазкур инчунин ба натиҷаҳои кори муҳиме, ки Маърузачии махсуси СММ оид ба озодии дин ва эътиқод Профессор Хайнер Билефелдт ба сомон расонидааст, таъя мекунад. Мо ба ҳамаи намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ, олимон, шахсони мансабдори давлатӣ ва дигар мутахассисоне, ки ҳангоми оmodасозии ҳуҷҷати мазкур бо таҷрибаи коршиносии худ саҳм гузошта, хулосаҳои худро пешниҳод намуданд, арзи сипос менамоем.

Комиссияи Венетианӣ Тавсияҳои мазкурро 16 июни соли 2014 дар сомонаи расмӣ худ нашр намуд² ва гарҷанде шарафи муаррифӣ намудани ҳуҷҷати таҳрирёттаи ниҳоии мазкур ба зиммаи мо афтадааст, мо мехоҳем ба собиқ Директори ДИДҲИ Сафир Янез Ленарҷич барои роҳбарӣ ҳангоми оmodасозии наҷрияи мазкур изҳори миннатдорӣ намоем.

Мо умедворем, ки ҳуҷҷати мазкур ба таври васеъ истифода мешавад ва ба ҳамаи ҷамоаҳои динию ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда чиҳати ба даст овардани дилхоҳ мақом ёрӣ мерасонад ва ҳамин тариқ ба таъмини амалигардонии ҳуқуқҳои ҳар як шахс ба озодии пайравӣ кардан ба дин ва эътиқод ба пуррагӣ ва бо шаъну шарафе, ки сазовори он мебошад, мусоидат хоҳад кард.

Михаэл Георг Линк
Директори ДИДҲИ

Д-р Ҷанни Букиккио
Раиси Комиссияи Венетианӣ

² Баъд аз қабули тавсияҳо аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар Иҷлосияи пленарии 99-ум таърихи 13-14 июни соли 2014, аз ҷониби ДИДҲИ таҳрир шуданд.

Рӯйхати ихтисораҳо

КАҲИ (АКПЧ)	Конвенсияи амрикоӣ оид ба ҳуқуқи инсон
ДИДҲИ	Дафтари институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон
КАВҲИ (ЕКПЧ)	Конвенсияи Аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон (Конвенсияи Аврупоӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон)
САҲИ (ЕСПЧ)	Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон
ПБҲШС (МПГПП)	Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ
САҲА	Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо
СММ	Созмони Милали Муттаҳид
ММ СММ	Маърузачии махсуси СММ оид ба озодии дин ё эътиқод
ШИИ СММ	Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ

ҚИСМИ I. Озодии дин ё эътиқод ва маҳдудиятҳое, ки умуман имконпазиранд

1. Озодии дин ё эътиқод ба ҳуқуқҳои асосии инсон тааллуқ дорад, ки ҳам дар санадҳои байналмилалӣ³ ва ҳам дар уҳдадориҳои САҲА⁴ эътироф гаштаанд. Тибқи меъёрҳои байналмилалӣ, ҳар як инсон ба озодии ақида, вичдон ва дин ҳуқуқ дорад⁵. Ин ҳуқуқ озодии пайравӣ кардан ба дин ё эътиқоди худ чи дар танҳой ва ё дар якҷоягӣ бо дигарон, ба таври оммавӣ ё хусусӣ ибодат намудан, таълим гирифтани, иҷро кардани расму оинҳои диниву маросимҳоро дар бар мегирад⁶.

2. Мафҳумҳои «дин» ва «эътиқод»-ро бояд ба таври васеъ тафсир намуд⁷. Нуқтаи ибтидоии муайянкунии доираи татбиқи озодии дин ё эътиқод бояд худмуайянкунии дин ё эътиқод бошад, гарчанде мақомотҳои давлатӣ бешубҳа барои муайян намудани истифодаи мафҳумҳои мазкур дар ҳолати мушаххас салоҳияти муайянро барои истифодаи баъзе аз меъёрҳои воқеиву расмӣ доранд. Динҳо ва эътиқодҳои бузургу гуногун мавҷуданд⁸. Ҳамин тариқ, озодии дин ё эътиқод на танҳо нисбати динҳои анъанавӣ (ё эътиқодҳои анъанавӣ) ё динҳову эътиқодҳое, ки аз рӯи хусусиятҳои ташкиливу амалии худ ба дину эътиқодҳои анъанавӣ шабоҳат доранд, татбиқ мешавад⁹. Озодии дин ё эътиқод ақидаҳои теистӣ, ғайритеистӣ ва атеистӣ, аз он ҷумла ҳуқуқи пайравӣ накардан ба ҳеч гуна дин ва ё эътиқодро ҳимоя мекунад¹⁰.

³ Паймони байналмилалӣбайналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (ПБҲШС), мод.18; Конвенсияи Аврупо оид ба ҳуқуқҳои инсон (КАВҲИ), мод.9; Конвенсияи Амрикоӣ оид ба ҳуқуқи инсон (КАҲИ), мод.12; Хартияи ИА оид ба ҳуқуқҳои асосӣ, мод. 10.

⁴ Санади ниҳоии воҳӯрии Вена (Машварати сеюм дар асоси муқаррароти санади ниҳоии марбут ба иқдомҳои минбаъда пас аз машварат (дар Ҳелсинки)), Вена, соли 1989. (минбаъд – «Вена, 1989»), бандҳои 11, 16, 17 ва 32; Санади Машварати Копенгагени Конфронс оид ба андозагирии ченакҳои инсонии МАҲА соли 1990. (минбаъд – «Копенгаген, 1990»), бандҳои 9.4; Санади Будапештии МАҲА соли 1994. «Дар роҳи шарикӣ ҳақиқӣ ба давраи нав» (минбаъд – «Будапешт, 1994»), б. 27; Санади воҳӯрии ёздаҳуми Шӯрои вазирон, Маастрихт, соли 2003. (минбаъд – «Маастрихт, 2003»), б. 9.

⁵ ПБҲШС, мод. 18(1); КАВҲИ, мод. 9(1); КАҲИ, мод. 12(1); Копенгаген, 1990, б. 9.4; Хартияи ИА оид ба ҳуқуқҳои асосӣ, мод. 10.

⁶ ПБҲШС, мод. 18(1); КАВҲИ, мод. 9(1); КАҲИ, мод. 12(1); Копенгаген, 1990, б. 9.4.

⁷ Шӯрои СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Маърӯзаи Маърӯзачии махсус оид ба озодии дин ва эътиқод, 22 декабри соли 2011, А/НРС/19/60 (минбаъд – «Маърӯзаи ММ СММ оид ба эътироф»), б. 38; Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, adopted by the Venice Commission at its 92nd Plenary Session (Venice, 12-13 October 2012), para. 34. CDL-AD(2012)022, ки аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 92-юмин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 12-13 октябри соли 2012), банди 34.]

⁸ Маърӯзаи ММ СММ оид ба эътироф, б. 31.

⁹ United Nations Human Rights Committee, General Comment 22 (UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994)), para. 2 [Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22 (UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 дар 35 (1994)), б. 2]; Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва ДИДҲИ/САҲА оид ба

3. Озодии дин ё эътиқод бо дигар ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии инсон, хусусан бо чунин ҳуқуқу озодиҳо ба монанди озодии иброи ақида¹¹, озодии ҷамъомад ва муттаҳидшавӣ¹² ва ҳуқуқ ба озодӣ аз таъбиз¹³ алоқаи зич дорад.

4. Ҳуқуқи доштан ё қабул намудани дин ё эътиқод бо интиҳоби худ, ки ҳамчунин ҳуқуқи иваз кардани дин ё эътиқоди худро¹⁴ дар бар мегирад, наметавонад мавриди ҳеч гуна маҳдудкунӣ қарор гирад¹⁵.

лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ ва оид ба қонунҳо дар бораи вориднамоии тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонун «Оид ба муносибатҳои байни Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ», CDL-AD(2011)028, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 88-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 14-15 октябри соли 2011), бандҳои 22-24; Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки пешакии Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ дар бораи Қонун оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи эҳсонкорӣ», CDL-AD(2010)054, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 85-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 18-18 декабри соли 2012), банди 43; САҲИ, 15 июни соли 2010., Grzelak v. Poland [«Гжелак муқобили Лахистон»], Аризаи №7710/02, банди 85; САҲИ, 25 май соли 1993, Kokkinakis v. Greece [«Коккинакис муқобили Юнон»], Аризаи №14307/88, банди 31; САҲИ, 18 феввали соли 1999, Buscarini and Others v. San Marino [Бускаринӣ ва дигарон муқобили Сан-Марино], Аризаи № 24645/94, банди 34.

¹⁰ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумӣ № 22 (UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994)), б. 2; Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки пешакии Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ дар бораи лоиҳаи Қонун оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи эҳсонкорӣ», CDL-AD(2010)054, бандҳои 46-47.

¹¹ Масалан, нигаред ба Маърӯзаи Маърӯзачии махсус оид ба масъалаи озодии дин ва эътиқод Асма Ҷаҳонгир ва Маърӯзачии махсус оид ба масъалаҳои шақлҳои муосири наҷодпарастӣ, таъбизи наҷодӣ, ксенофобия ва таҳаммулнопазирии ба он вобаста Дуду Диен тибқи қарори 1/107 Шӯро оид ба ҳуқуқи инсон доир ба барангехтани кинаву адовати наҷодӣ ва динӣ ва мусоидат ба таҳаммулнопазирӣ, 20 сентябри соли 2006, UN Doc. A/HRC/2/3, бандҳои 40-43.46-47.

¹² ECtHR 26 October 2000, Hasan and Chaush v Bulgaria, Application no. 30985/96, para. 62. [САҲИ, 26 октябри соли 2000, «Ҳасан ва Чауш муқобили Булғористон», Аризаи №30985/96, банди 62]

¹³ Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва мақоми ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷомеаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 90-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 16-17 марти соли 2012), банди 19.

¹⁴ КАВҲИ, мод. 9(1); Копенгаген, 1990, б. 9.4; Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 5; Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ доир ба

5. Озодии пайравӣ ба дин ё эътиқод метавонад танҳо ҳангоми ҷой доштани ҳамаи меъёрҳои зерин мавриди маҳдудкунӣ қарор гирад:

А. Маҳдудкунӣ тавассути қонун муқаррар шудааст¹⁶;

Б. Ҳадафи маҳдудкунӣ аз ҳифзи амнияти ҷамъиятӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ё ахлоқ¹⁷ ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои асосии шахсони дигар¹⁸ иборат аст;

В. Маҳдудкунӣ барои ноил шудан ба яке аз ҳадафҳои мазкур зарур ва бо он мутаносиб аст¹⁹;

Г. Маҳдудкунӣ бо ҳадафҳои таъйин кардан муқаррар нашудааст ё ба таври таъйинкунанда татбиқ намешавад²⁰.

6. Маҳдудкуниҳо набояд тавре татбиқ карда шаванд, ки озодии дин ё эътиқод поймол карда шавад²¹. Ҳангоми тафсир намудани доираи татбиқи муқаррарот оид ба маҳдудкуниҳои имконпазир давлатҳои иштирокчӣ бояд ба зарурияти ҳифзи ҳуқуқҳои дар санадҳои байналмилалӣ кафолатдошуда²² таъя кунанд.

7. Барои он ки ин ё он маҳдудкунӣ «дар қонун пешбинӣ карда шавад», меъёри қонун, ки маҳдудияти мазкурро муқаррар менамояд, бояд ба таври кофӣ дастрас ва пешбинишаванда бошад. Ин маънои онро дорад, ки он бояд ба таври дақиқ батартиб дароварда шавад, то ба шахсони алоҳида ё ҷамъоаҳо имконият дода шавад, рафтори

Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ», CDL-AD(2012)022, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 92-юмин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 12-13 октябри соли 2012), банди 31.

¹⁵ ПБҲШС, мод. 18(2); КАҲИ, мод. 12(2); Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 8; Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Ҳулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ», CDL-AD(2012)022, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 92-юмин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 12-13 октябри соли 2012), бандҳои 28 ва 30.

¹⁶ ПБҲШС, мод. 18(3); КАВҲИ, мод. 9(2); КАҲИ, мод. 12(3); Копенгаген, 1990, б. 9.4; САҲИ, 30 июни соли 2011, Association les Temoins de Jehovah v. France [«Иттиҳодияи «Шоҳидони Яҳво муқобили Фаронса»], Аризаи №8916/05, бандҳои 66-72.

¹⁷ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон қайд мекунад, ки «мафҳуми ахлоқ дар асоси анъанаҳои бисёри ҷамъоавӣ, фалсафавӣ ва динӣ асос меёбад ва аз ин лиҳоз, муқаррарномаҳои маҳдудиятҳо ба озодии пайравӣ намудан ба дин ё эътиқод бо мақсади ҳифзи ахлоқ бояд ба принципҳои асосӣ наёбанд, ки танҳо аз як анъанаи алоҳида маншаъ мегиранд» (Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 8).

¹⁸ ПБҲШС, м.18 (3); КАВҲИ, м. 9, ки дар онҳо номгуӣ маҳдудиятҳо ва асосҳо барои муқаррар намудани маҳдудият: «ба манфиати амнияти ҷамъиятӣ, ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ё ахлоқи ҷамъиятӣ ё ҳуқуқи озодиҳои шахсони дигар» мебошанд.

¹⁹ ПБҲШС, мод. 18(3); КАҲИ, мод.12; муқоиса бо КАВҲИ, мод. 9(2) («дар ҷомеаи демократӣ ба манфиати ...заруранд»).

²⁰ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б.8.

²¹ Дар ҳамаҷо.

²² Дар ҳамаҷо.

худро танзим кунанд (агар зарур бошад бо истифодаи машваратҳои дахлдор). Барои он, ки қонуни миллӣ ба талаботи мазкур ҷавобгӯ бошад, он бояд ҳимояи ҳуқуқи аз даҳлати худсаронаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон таъмин намояд. Вогузор намудани масъалаҳои марбут ба ҳуқуқҳои асосӣ ба ихтиёри мақомоти ҳокимияти иҷроия бе маҳдудкунии салоҳиятҳои онҳо вайронкунии принсипи волоияти ҳуқуқ мегардад. Ҳамин тариқ, қонун ҳадди чунин салоҳиятро, ки ба мақомоти дахлдори ҳокимият дода шудааст бояд тартиби истифодаи онро басо аниқ нишон диҳад²³. Инчунин пешбинӣ шудааст, ки маҳдудиятҳо наметавонанд нисбати шахси мушаххас ё гурӯҳҳо бо санаи гузашта ё худсарона истифода бурда шаванд. Илова бар ин, қобили қабул нест, ки маҳдудиятҳо бо меъёрҳои ҷорӣ шаванд, ки қувваи қонунро дошта бошанд, аммо то андозае норавшан бошанд, ки ба фаҳмидани талаботи қонун имконият намендиҳанд, ё ба татбиқи худсаронаи қонун роҳ медиҳанд²⁴.

8. Маҳдудиятҳо метавонанд танҳо барои ҳадафҳои дар муқаррароти марбут ба озодии дин ё эътиқод пешбинишуда татбиқ шаванд; истифодаи онҳо бидуни асоси дар санадҳои байналмилалӣ пешбинишуда мумкин нест, ҳатто дар мавриде ки маҳдудиятҳо бо чунин асосҳо нисбати дигар ҳуқуқҳо ва ё озодиҳои асосии инсон иҷозат дода мешаванд²⁵.

9. Маҳдудиятҳо бояд тибқи асосҳои зарур бошанд, ки дар муқаррароти қонунгузори соҳаи озодии дин ё эътиқод пешбинӣ шудаанд. Барои он ки ин ё он маҳдудият зарур шавад, он бояд бевосита бо ҳадафи мушаххас, ки маҳдудкунии ба ноилшавии он нигаронида шудааст вобаста бошад, ва бо ҳамон ҳадаф мувофиқ

²³ САҲИ, 26 октябри соли 2000, *Hasan and Chaush v Bulgaria* [«Ҳасан ва Чауш муқобили Булғористон»], Аризаи №30985/96, банди 84; Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва дин ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва Қонун «Оид ба муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ», CDL-AD(2011)028, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 88-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст] (Венетсия, 14-15 октябри соли 2011), банди 35.

²⁴ Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ (ШИИ СММ-ЭКОСОС ООН), Принсипҳои Сиракузии тафсири муқаррарот оид ба маҳдудиятҳо ва баромадан аз доираи муқаррароти Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (Принсипҳои Сиракуза - ШИИ СММ), UN Doc. E/CN.4/1985/4, Замимаи (1985), бахши B(i), бандҳои 15-18]; Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба озодии дин ва ё эътиқод дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон CDL-AD(2008)032, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар 76-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст] (Венетсия, 17-18 октябри соли 2008), банди 6.

²⁵ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 8.

бошад²⁶. Ҳамзамон, мудохилаи суратгиранда бояд чавобгӯи талаботи мубрами чамъиятӣ бошад ва мутаносиби ҳадафи қонунии пайгиришаванда бошад²⁷. Мафҳуми «талаботи мубрами чамъиятӣ» бояд ба таври маҳдуд тафсир шавад ва ин маънои онро дорад, ки маҳдудият бояд на танҳо муфид ва дилхоҳ, балки зарур низ бошад²⁸. Барои мувофиқ будани мудохила, бояд робитаи самарабахш байни ҳадафи сиёсати давлатӣ ва воситаҳои ноилшавӣ ба он вучуд дошта бошад. Илова бар ин, мувозинати дурусти байни манфиати хусусияти умумидошта ва талабот оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои шахси муайянро бояд риоя намуд; асосноккунии маҳдудият бояд муҳим ва кофӣ бошад ва истифодаи воситаҳо бояд ба қадри имкон мудохилаи камтаринро дарбар гиранд²⁹.

10. Иҷозатдиҳӣ аз ҷониби давлат набояд шартҳои истифодаи ҳуқуқ ба озодии дин ё эътиқод бошад. Озодии дин ё эътиқод, ки алоҳида ё якҷоя бо дигарон, ба таври оммавӣ ё хусусӣ амалӣ мешавад, наметавонад мавриди бақайдгирии пешакӣ ё дигар тартиботи ба он монанд қарор гирад, зеро ки он ба шахсон ва ҷомеаҳо ҳамчун соҳибони ҳуқуқ тааллуқ дорад ва аз гирифтани иҷозатномаи расмӣ вобаста нест³⁰. Чуноне, ки дар поён муфассалтар нишон дода мешавад ин маънои онро низ дорад, ки дар соҳаи мазкур манъи ҳуқуқӣ ва иҷозатдиҳии намудҳои ба қайд гирифтанишудаи фаъолият бо меъёрҳои байналмилалӣ муҳолиф мебошад.

²⁶ Дар ҳамон ҷо.

²⁷ САҲИ, 25 ноябри соли 1996, *Wingrove v. the United Kingdom* [«Уингроу муқобили Шохигарии Муттаҳида»], Аризаи №17419/90, банди 53.

²⁸ САҲИ, 14 июни соли 2007, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine* [«Қавми Свято-Михайловский муқобили Украина»], Аризаи №77703/01, банди 116; САҲИ, 17 феввали соли 2004, *Gorzelik and Others v. Poland* [«Гожелик ва дигарон муқобили Лаҳистон»], Аризаи № 44158/98, бандҳои 94-95.

²⁹ ШИИ СММ-ЭКОСОС ООН, Принципҳои Сиракузии, бахши А, бандҳои 10-14; Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи озодии вичдон ва дин ва оид ба қонунҳо дар бораи вориднамоии тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкунонии маъмурӣ ва Қонун «Оид ба муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ»], CDL-AD(2011)028, банди 36. Инчунин нигаред ба Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки пешакӣ Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ ва оид ба қонунҳо дар бораи вориднамоии тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкунонии маъмурӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи эҳсонкорӣ»] CDL-AD(2010)054, банди 35.

³⁰ САҲИ, 13 декабри соли 2001, *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova* [“[«Калисои митрополии Бессарабия муқобили Молдова»], 45701/99, бандҳои 128-130; Маърузаи Маърузачии махсус оид ба масъалаи озодии дин ва эътиқод Хайнер Билефелдт, UN Doc.A/HRC/19/60, бандҳои 25 ва 41.

Қисми II. Озодии пайравӣ ба дин ё эътиқод дар якҷоягӣ бо дигарон

11. Чи тавре, ки дар боло зикр гардид, одамон ҳуқуқ доранд дин ва ё эътиқодно мустақилона ва ё якҷоя бо дигарон пайравӣ намоянд. Дар санади мазкур шахсони дар амал татбиқкунандаи озодии худ ҷиҳати пайравинамоии дин ва ё эътиқод дар танҳой ва ё дар якҷоягӣ бо дигарон, «*ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои пайравикунандаи эътиқодҳои муайян*» ном доранд. Ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои пайравикунандаи эътиқодҳои муайян ва дорои мақоми шахси ҳуқуқӣ дар низоми ҳуқуқии кишвари худ, «*ташиклотҳои динӣ ё ташиклотҳои пайравикунандаи эътиқодҳои муайян*» ном доранд.

12. Ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон шаклҳои сершумори пайравӣ ва зоҳирнамоии дин ё эътиқоди ҷамоаҳоро ҳимоя менамояд. Озодии ибодати динӣ ё пайравӣ намудан ба эътиқодҳои муайян озодии парастид, таълим, адо ва риояи пайравӣ намудан ба дин ё эътиқодно дар бар мегирад. Ҳамзамон, шаклҳои мазкури эътиқод метавонанд ба таври назаррас бо ҳамдигар шабоҳат дошта бошанд.

13. *Озодии ибодат*, аз ҷумла озодии муттаҳидшавиро дар робита бо дин ё эътиқоди худ³¹ ва озодии ҷамоаҳоро ҷиҳати адои расму маросимҳои динӣ бо изҳори бевоситаи дин ва ё эътиқоди худ³², инчунин риоя намудани амалияи гуногуни аз озодиҳои мазкур ҷудонопазир, аз ҷумла сохтан ва ниғаҳдории ҷойҳои ба таври озод дастраси ибодаткунӣ³³, истифодаи формулаҳои маросимӣ ва ашъҳо, инчунин намоишдиҳии рамзҳоро³⁴ дар бар мегирад.

14. *Озодии риоя ва адо намудани маросимҳои динӣ*, ғайр аз гузаронидани маросимҳо, пайравии ҷунин анъанаҳо, мисли риояи ҳидоятҳо нисбати парҳезкорӣ³⁵, пӯшидани либос ё қулоҳҳои фарқкунанда³⁶, иштирок дар маросимҳои марбут ба марҳилаҳои муайяни ҳаёт³⁷ ва истифодаи забони муайяне, ки дар байни шахсони пайравикунандаи дини мазкур қабул шудааст³⁸; таъсисдиҳӣ ва ниғаҳдории

³¹ Ассамблеяи Генералии СММ, Эъломияи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, 25 ноябри соли 1981, А/RES/36/55, банди 6 (а).

³² Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, банди 4.

³³ Вена, 1989, банди.16.4; Ассамблеяи Генералии СММ, Эъломияи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (а).

³⁴ Ассамблеяи Генералии СММ, Эъломияи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ё эътиқод, банди 6 (h).

³⁵ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, банди 4.

³⁶ Дар ҳамаҷо.

³⁷ Дар ҳамаҷо.

³⁸ Дар ҳамаҷо.

муассисаҳои дахлдори эҳсонкорӣ ва башардӯстона, инчунин риоя намудани идҳо ва рӯзҳои истироҳатро³⁹ пешбинӣ менамояд.

15. Озодии адои маросимҳои динӣ ва таълими динӣ ё эътиқодҳо, ғайр аз чунин ҷанбаҳои ҷудонопазири фаъолияти асосии гурӯҳҳои динӣ ба мисли ҳуқуқи ташкилӣ мувофиқи сохтори мартабавӣ (иерархӣ) ва муассисавии (институтсионалии) худ⁴⁰, инчунин ҳуқуқи тибқи меъёрҳо ва талаботи дахлдори худ, аз ҷумла дилхоҳ мувофиқаи озодона басташудаи байни гурӯҳҳои динӣ ва давлат интиҳоб, таъин ё иваз намудани кормандон⁴¹; озодии ташкили семинарияҳо ва мактабҳои динӣ (мадрасаҳо)⁴²; озодии таълими руҳонӣ дар муассисаҳои дахлдор⁴³; ҳуқуқи дар ҳаҷми зарурӣ истехсол намудан, харидан ва истифода бурдани ашёҳо ва маводҳои зарурии марбут ба маросимҳо ё анъанаҳои динӣ ё эътиқоди мушаххас⁴⁴; ҳуқуқи ҷамоаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои динӣ ба истехсол, содирот ва паҳн намудани нашрияҳо ва маводҳои динӣ⁴⁵; ҳуқуқи ҳар шахс ба таълимдиҳӣ ва гирифтани таълими динӣ бо забони интиҳобкардаи худ (алоҳида ё якҷоя бо дигарон дар ҷойҳои барои ҳадафҳои мазкур муносиб)⁴⁶, аз ҷумла озодии падару модар барои таъминоти таълиму тарбияи диниву ахлоқии фарзандони худ тибқи муносибати шахсии (эътиқоди динии) худ ба дин⁴⁷; ҳуқуқи дархост намудан ва гирифтани хайрияҳои молиявӣ ва дигар хайрияҳои ихтиёрӣ аз шахсони воқеӣ ва муассисаҳо⁴⁸; инчунин озодии барқарор намудан ва густариши робитаҳо бо шахсони алоҳида ва ҷамоаҳо оид ба масоили дин ва эътиқод

³⁹ Ассамблеяи Генералии СММ, Эълومیяи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (b) ва 6 (h).

⁴⁰ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии №22, банди 4.

⁴¹ Вена, соли 1989, банди.16.4; Ассамблеяи Генералии СММ, Эълومیяи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (g); Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 4.

⁴² Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, б. 4.

⁴³ Вена, 1989, б. 16.8.

⁴⁴ Ассамблеяи Генералии СММ, Эълومیяи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (c).

⁴⁵ Вена 1989,б.16.10; Ассамблеяи Генералии СММ, Эълومیяи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, бандҳои 6 (c) ва (d).

⁴⁶ Вена, 1989, б. 16.6.

⁴⁷ Вена, 1989, б. 16.7.

⁴⁸ Вена, 1989, б.16.4; Ассамблеяи Генералии СММ, Эълومیяи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (f); Opinion on the Draft Law on the insertion of amendments on Freedom of Conscience and Religious Organisations in Ukraine [Хулоса дар бораи лоиҳаи Қонуни Украина оид ба вориднамоии ворид намудани тағйирот ба Қонуни Украина «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ»], CDL-AD(2006)030, ки аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 68-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 13-14 октябри соли 2006), банди 34.

дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ⁴⁹, аз ҷумла тавассути сафарҳо, зиёратҳо ва иштирок дар ҷамъомадҳо ва дигар ҷорабиниҳои диниро дар бар мегирад⁵⁰.

16. Чуноне, ки дар боло зикр гардид озодии пайравӣ намудани дин ва ё эътиқод якҷоя бо дигарон ба одамон ҳамчун соҳибони ҳуқуқ тааллуқ дорад ва наметавонад мавриди ягон маҳдудиятҳои пешакӣ тавассути истифодаи тартиботи ҳатмии бақайдгирӣ ва ё тартиботи ба он монанд қарор гирад⁵¹. Ҳамин тариқ, тамоми маҳдудиятҳои шаклҳои гуногуни зоҳиран дар ин ҷо тасвиршудаи озодии дин ё эътиқод бояд ҷавобгӯи меъёрҳои қатъии дар қисми I зикрфта бошанд.

⁴⁹ Ассамблеяи Генералии СММ, Эълонияи барҳамдиҳии тамоми шаклҳои таҳаммулнопазирӣ ва таъбиз дар асоси дин ва ё эътиқод, банди 6 (i).

⁵⁰ Вена, 1989, б. 32.

⁵¹ САҲИ, 12 майи соли 2009, *Masaev v. Moldova* [“Масаев муқобили Молдова”], Аризаи №6303/05, банди 26; Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштараки Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва дин ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури ва Қонун «Оид ба муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ»], CDL-AD(2011)028, банди 69; Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Хулосаи муштараки Комиссияи Венетсианӣ ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба масъалаҳои озодии дин ва ё эътиқод ва дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон] CDL-AD(2008)032, банди. 89.

Қисми III. Ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда

17. Чуноне, ки дар қисми II нишон дода шудааст, ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда новобаста аз мақоми шахси ҳуқуқӣ доштани онҳо ҳимояро таъмин менамояд. Ҳамзамон, ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда барои фаъолият кардан дар доираи ҳуқуқӣ таъсис додани ташкилотҳои диниро метавонанд дошта бошанд. Барои ҳадафҳои санади мазкур бо истилоҳи «ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда» ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунандае фаҳмида мешаванд, ки дар низоми ҳуқуқии кишвари худ соҳиби мақоми шахси ҳуқуқии мустақил эътироф гардидаанд. Дар қонунгузориҳои миллӣ ба даст овардани мақоми шахси ҳуқуқӣ метавонад ба таври гуногун номгузори шавад ва низомҳои ҳуқуқии миллӣ метавонанд барои ба ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда фароҳам овардани имконияти баромад кардан ба сифати шахси ҳуқуқӣ дар доираи низоми ҳуқуқии миллӣ усулҳои гуногуни ҳуқуқиро истифода баранд. Сарфи назар аз он, ки бо кадом усули ҳуқуқӣ иҷрои уҳдадориҳои таъмини дастрасии ихтиёрӣ ба мақоми шахси ҳуқуқӣ барои ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда иҷро мешавад, давлатҳо уҳдадоранд, ки мутобикати заминаи ҳуқуқии миллии танзимкунандаи раванди мазкурро ба санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон, ки давлатҳои мазкур дар онҳо иштирок мекунанд, аз ҷумла дигар уҳдадориҳои байналмилалӣ, ки онҳо ба зимма гирифтаанд, таъмин кунанд. Давлатҳо инчунин бояд таъмин намоянд, ки дастрасии ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда ба мақоми шахси ҳуқуқӣ аз дастрасӣ ба он барои дигар намудҳои гурӯҳҳо ва ҷамоаҳо мушкилтар набошад. Дар қисми мазкур шарҳи муфассали доираҳои ҳуқуқии байналмилалӣ пешниҳод шудааст, инчунин мисолҳои мусбӣи таҷрибаи давлатҳои мушаххас оварда шудаанд.

Дар **Иёлоти Муттаҳида** ҳар шахс ё «иттиҳодияи шахсоне, ки бо мақсади муайян муттаҳид шуда, барои пеш бурдани корҳо тибқи унвони муайян иҷозат гирифтааст», ҳуқуқ дорад ба ҳайси «шахс» назди қонун баромад кунад (Ширкати Pembina Consol. Silver Mining & Milling Co. муқобили Иттифоқи Пенсилвания), 125 U.S. 181, 189, 8 S. Ct. 737, 741, 31 L. Ed. 650 (1888)). Бинобар ин шахси алоҳидаи воқеӣ, ташкилот ё корхонаи тиҷоратӣ метавонад ҳамчун шахси ҳуқуқӣ эътироф гардад. Ҳамин тариқ, ҷамоаҳои динӣ метавонанд корхонаҳои тиҷоратӣ (мисол, корпоратсияҳо, корхонаҳои алоҳидаи хусусӣ, ширкатҳои умумӣ, ширкатҳои дорои масъулиятшон маҳдуд ва ҷамъиятҳои дорои масъулиятшон маҳдуд) ё ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (одатан дар шакли корпоратсияҳо таъсисшаванда) бо мақсади эътироф намудани онҳо ҳамчун шахси ҳуқуқӣ таъсис диҳанд. Фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бо қонунҳои иёлоте танзим мешавад, ки онҳо дар он ҷо ташкил шудаанд. Аксарияти гурӯҳҳои динӣ дар Иёлоти Муттаҳида ҳамчун корпоратсияҳои ғайритиҷоратӣ мутобикати қонунҳои истифодашавандаи иёлот ва Кодекси андози

Иёлоти Муттаҳида (мисол, 26 U.S.C. [Мачмӯи қонунҳои ИМА], § 501(c)) барои гирифтани имтиёзҳои андозӣ ва низоми мусоидаткунанда ташкил шудаанд.

Дар **Эстония** мақоми шахси ҳуқуқии ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда дар сатҳи зерконститутсионӣ бо Қонун «Дар бораи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ» ва Қонун «Дар бораи калисоҳо ва ҷамоаҳо» танзим мешавад. Мутобиқи санади охирин, иттиҳодияи динӣ дар ҳуқуқи граждани ҳамаҷун шахси ҳуқуқӣ мебошанд. Чунин иттиҳодия ташкилоти ғайритиҷоратӣ мебошад. Қонун дар бораи калисоҳо ва ҷамоаҳо панҷ намуди ташкилотҳои диниро пешбинӣ менамояд: (1) калисоҳо; (2) ҷамоаҳо; (3) иттиҳодияи ҷамоаҳо; (4) дайрҳо (монастыри); (5) ҷамоаҳои динӣ. Ҷамоа (ё иттиҳодияи ҷамоаҳо) метавонад иттиҳодияи шахсони воқеии пайравикунандаи дини масеҳӣ ё умуман дигар дин (ё эътиқод) бошад. Чунин қоидаҳо ба дайрҳо низ тааллуқ доранд. Ягон маҳдудиятҳои қиддии марбут ба имконияти аз ҷониби ҷамоаҳои динӣ интиҳоб намудани шакли ҳуқуқии барои онҳо муносиб вучуд надоранд.

Дар **Испания** ҷамоаҳои динӣ метавонанд барои худ яке аз се шаклҳои ба яқдигар вобастаи шахси ҳуқуқиро интиҳоб намоянд:

а) Иттиҳодияҳои динӣ (*confesiones religiosas*) – шакли асосии шахси ҳуқуқӣ барои ҷамоаҳо, калисоҳо ва гурӯҳҳои динӣ;

б) Субъектҳои динӣ (*entidades religiosas*), - шакли шахси ҳуқуқӣ барои қаламрави ҷудоғонаи вобаста аз мансубият ё қисмҳои сохтори «иттиҳодияҳои динии эътирофгардида» (*confesiones religiosas*), ки мақоми шахси ҳуқуқиро доро мебошанд. Бо мақсади соддагардонии масъалаҳои ҳуқуқӣ, қонунгузори Испания метавонад чунин субъектҳоро ба монанди семинария, епархия, ҷамоаи маҳаллӣ ё калисо, воҳиди ҳудудии иттиҳодияи диниро (*confesión religiosa*) ба сифати «субъектҳои динӣ» (*entidad religiosa*), баррасӣ намояд;

в) Федератсияҳои динӣ (*federaciones religiosas*) аз гурӯҳҳои «иттиҳодияҳои динӣ» (*confesiones religiosas*) иборат буда, баъзе хусусиятҳои умумиро доранд (мисол, таълимотҳо (догматы), пайдоиши таърихӣ ва ғ.). Инчунин шакле мавҷуд аст, ки «федератсияи субъектҳои динӣ» (*federación de entidades religiosas*) ном дорад.

Ғайр аз ин, ҳар як гурӯҳи динӣ ё гурӯҳи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда метавонад ҳамаҷун иттиҳодияи оддӣ (маъмулӣ) дар Феҳристи давлатии иттиҳодияҳо сабт шавад.

18. Бояд қайд намуд, ки мавҷудияти мустақилонаи ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда барои таъмини гуногунандешӣ (плюрализм) дар ҷомеаи демократӣ зарур аст ва ба ҳамон ҳифзе асос меёбад, ки барои озодии дин ва ё эътиқод пешниҳод мегардад⁵². Ин на танҳо мустақиман ба ташаккули ҷамоаҳои

⁵² САҲИ, 26 октябри соли 2000, *Hasan and Chaush v Bulgaria* [Ҳасан ва Чауш муқобили Булғористон], Аризаи №30985/96, банди 62; КАВҲИ, 9 июли соли 2013, *Sindicatul "Păstorul Cel Bun" v. Romania* [Иттиҳоди «Кашиши хайр» муқобили Руминия], Аризаи №. 2330/09 банди 136; КАВҲИ, 13 декабри соли 2001,

мазкур, балки ба истифодаи самарабахши ҳуқуқ ба озодии эътиқоди динӣ аз ҷониби тамоми аъзоёни ғаёли онҳо дахл дорад. Агар ҳаёти (ғаёлияти) ташкилотии ҷамоа бо озодии дин ва ё эътиқод ҳифз нашавад, ҳамаи ҷанбаҳои боқимондаи озодии инфиродии эътиқоди динии ҳар як инсон осебпазир мегарданд⁵³. Имконияти ташкил намудани субъектҳои ҳуқуқӣ барои дастаҷамъона амал кардан дар соҳаи манфиатҳои мутақобила яке аз ҷиҳатҳои муҳимтарини ҳуқуқ ба озодии муттаҳидшавӣ мебошад, ки бидуни он ҳуқуқи мазкур ҳама гуна маъноро гум мекард. Дар робита ба ташкили ҷамоаи динӣ бошад, рад кардани ба он додани мақоми шахси ҳуқуқӣ ҳамчун мудохила ба амалисозии ҳуқуқ ба озодии эътиқоди динӣ мутобиқи моддаи 9 КАВҲИ эътироф гардида буд (ҳам аз ҷониби худи ҷамоа ва ҳам аз ҷониби аъзои алоҳидаи он)⁵⁴. Дар ин робита давлатҳои иштирокчиҳои САҲА ваъда доданд, то “бо дархости онҳо ба иттиҳоди эътиқодмандоне, ки ба дини худ дар ҷаҳорҷӯбаи конститутсияи кишвар пайравӣ мекунанд ва ё омодаанд, пайравӣ кунанд, мақоми дар ҳамон кишвар барояшон пешбинишударо эътироф намоянд”⁵⁵.

19. Мутобиқи ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, аз ҷониби давлат рад кардани дархост барои додани мақоми субъекти ҳуқуқӣ ба иттиҳодияи шаҳрвандон дар асоси дин ва ё эътиқод маънои даҳлат намудан ба амалигардонии ҳуқуқ ба озодии дин ва ё эътиқод аз лиҳози ҳуқуқ ба озодии муттаҳидшавиро дорад⁵⁶. Муайян

Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova [Митрополияи Бессарабия муқобили Молдова], Аризаи №45701/99, банди 118, КАВҲИ, 22 январи соли 2009, Парвандаи Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and others v. Bulgaria [Синоди муқаддаси Калисои православии Булғористон (митрополит Иннокентий) ва дигарон муқобили Булғористон], Аризаҳои №№ 412/03 ва 35677/04, банди 103.

⁵³ САҲИ, 26 октябри соли 2000, Hasan and Chaush v Bulgaria [Ҳасан ва Чауш муқобили Булғористон], Аризаи №30985/96, банди 62.

⁵⁴ САҲИ, 1 октябри соли 2009, Kimlya and others v. Russia [Кимля ва дигарон муқобили Россия], Аризаҳои №№76836/01 ва 32782/03, банди 84.

⁵⁵ Вена, 1989, б. 16.3.

⁵⁶ САҲИ, 1 октябри соли 2009, Kimlya and Others v. Russia [Кимля ва дигарон муқобили Россия], Аризаҳои №№76836/01 ва 32782/03, банди 84; САҲИ, 10 июни соли 2010, Jehova’s Witnesses of Moscow and others v. Russia [«Шоҳидони Яҳво» дар Маскав ва дигарон муқобили Россия], Аризаи № 302/02, банди.101; САҲИ, 17 феввали соли 2004, Gorzelik and Others v. Poland [Ҷожелик ва дигарон муқобили Лаҳистон], Аризаи № 44158/98, банди 52; САҲИ, 1 июли соли 1998, Sidiropoulos and Others v. Greece [Сидиропулос ва дигарон муқобили Юнон], Аризаи № 26695/95, банди 31; Opinion on Legal Status of Religious Communities in Turkey and the Right of the orthodox Patriarchate of Istanbul to use the adjective “Ecumenical” [Хулоса дар бораи мақоми ҳуқуқии ҷамоаҳои динӣ дар Туркия ва дар бораи ҳуқуқи Патриархати православии Истамбул ба истифодаи сифати “экумени”], CDL-AD(2010)005, ки аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 82-юмин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст (Венетсия, 12-13 март соли 2010), бандҳои 6 ва 9; Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ ДИДҲИ доир ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва дин ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурий ва Қонун «Оид ба муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ», CDL-AD(2011)028,

карда шуд, ки аз ҷониби мақомот рад кардани бақайдгирии гурӯҳи муайян ё аз мақоми субъекти ҳуқуқӣ маҳрум кардани он бевосита ҳам ба ҳуди гурӯҳ ва ҳам ба роҳбарон, муассисон ё ҳар як аъзои алоҳидаи он таъсир мерасонад⁵⁷. Ҳамин тарик, эътироф карда шуд, ки рад намудан дар эътирофи мақоми субъекти ҳуқуқии ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда ин маънои мудохила намудан ба ҳуқуқ ба озодии дин ва ё эътиқод⁵⁸ дар доираи амалигардонии он ҳам аз ҷониби ҳуди ҷамоа, ва ҳам аъзои алоҳидаи онро⁵⁹ дорад.

20. Ҳуқуқ ба дарёфти мақоми шахси ҳуқуқӣ барои амалисозии пурраи ҳуқуқ ба озодии дин ва ё эътиқод бениҳоят муҳим аст. Дар ҳолати набудани дастрасӣ ба мақоми субъекти ҳуқуқӣ як қатор ҷанбаҳои асосии ҳаёти муташаккилонаи ҷамоа дар соҳаи мазкур ғайриимкон ё амалишавии он мушкил мегардад. Ба ин ҷанбаҳо истифодаи суратҳисобҳои бонкӣ ва таъмин намудани ҳифзи судии ҷамоа, аъзо ва амволи он⁶⁰;

банди 64; САҲА/ДИДҲИ ва Комиссияи Венетсианӣ, Тавсияҳо оид ба таҳлили қонунгузорӣ дар бораи дин ва ё эътиқод, соли 2004 (минбаъд – «Тавсияҳои соли 2004»), б. 8.

⁵⁷ САҲИ, 10 июни соли 2010, Парвандаи Jehova's Witnesses of Moscow and others v. Russia [«Шоҳидони Яхво» дар Москва ва дигарон муқобили Россия], Аризаи №302/02, банди. 101; САҲИ, 15 январи соли 2009, Association of Citizens Radko and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [Ассотсиатсияи шаҳрвандон «Радко» ва Паунковский муқобили собиқ Ҷумҳурии Югославии Македония], Аризаи № 74651/01, банди 53; САҲИ, 19 январи соли 2006, The United Macedonian Organisation Ilinden and Others v. Bulgaria [Ташкилоти муттаҳидаи македонии «Илинден» ва дигарон муқобили Булғористон], Аризаи №59491/00, банди 53; САҲИ, 3 феввали соли 2005, Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania [Гурӯҳи коммунистӣ ва Унгериану муқобили Руминия], Аризаи № 46626/99, para.27; САҲИ, 31 августи соли 1999, АРЕН Üldözötteinek Szövetségé and Others v. Hungary (Dec.) [АПЕХ Илдезеттейнек Советшеге ва дигарон муқобили Мачористон], Аризаи №32367/96.

⁵⁸ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон 21 октябри соли 2005, Sister Immaculate Joseph and 80 Teaching Sisters of the Holy Cross of the Third Order of Saint Francis in Menzingen of Sri Lanka v. Sri Lanka [Ҳоҳари порсои тақводори Ҷозеф ва 80 хоҳарони роҳнамои рисолатии “Салиби муқаддаси Ордени сеюми Франсиски муқаддас дар Ментсинген” дар Шри-Ланка муқобили Шри-Ланка], мурочиати 1249/2004, банди 7.2.

⁵⁹ САҲИ, 10 июни соли 2010, Jehova's Witnesses of Moscow and others v. Russia [«Шоҳидони Яхво» дар Москва ва дигарон муқобили Россия], Аризаи №302/02, банди 101; САҲИ, 31 июли соли 2008, Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria [Ҷамоаи динии «Шоҳидони Яхво» ва дигарон муқобили Австрия], Аризаи № 40825/98 бандҳои 79-80, ва САҲИ, 13 декабри соли 2001, Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova [Митрополияи Бессарабӣ муқобили Молдова], Аризаи № 45701/99, банди 105.

⁶⁰ САҲИ, 10 июни соли 2010, Jehova's Witnesses of Moscow and others v. Russia [«Шоҳидони Яхво» дар Москва ва дигарон муқобили Россия], Аризаи №302/02, банди 102; САҲИ, Kimlya and others v. Russia [Кимля ва дигарон муқобили Россия], Аризаҳои №.76836/01 ва 32782/03, банди 85; САҲИ, 31 июли соли 2008, Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria [Ҷамоаи динии «Шоҳидони Яхво» ва дигарон муқобили Австрия], Аризаи № 40825/98, банди 66; САҲИ, 13 декабри соли 2001, Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova [Митрополияи Бессарабӣ муқобили Молдова], Аризаи № 45701/99, банди 118; САҲИ, 3 апрели соли 2008, Koretskyu and Others v. Ukraine [Коретский ва дигарон муқобили Украина], Аризаи № 40269/02, банди 40 ва САҲИ, 16 декабри соли 1997, Canea Catholic Church v. Greece [Калисои католикии Канеа муқобили Юнон], бандҳои 30 ва 40-41; Opinion on the Draft Law regarding the Religious Freedom and the General Regime of Religions in Romania adopted by the Venice Commission at its 64th plenary session [Хулоса доир ба лоиҳаи Қонун дар бораи озодии дин ва қоидаҳои умумии динҳо дар Руминия, ки аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 64-умин Иҷлосияи пленарӣ қабул шудааст] (Венетсия, 21-22 октябри

нигоҳдории муттасилияти (давомнокии) моликият ба иншоотҳои динӣ; сохтмони иншоотҳои нави динӣ; таъсис ва таъмини фаъолияти мактабҳои конфессиалӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии динӣ; таъмини истехсоли калонмиқёси ашӯҳо ва маводҳои дар расму маросимҳои динӣ истифодашаванда; ба қор қабул кардани қормандон; таъсисдиҳӣ ва идоракунии қори воситаҳои ахбори омма дохил мешаванд⁶¹.

Дар **Нидерландия** мутобиқи қонунгузории граждани (хусусан, ҳуқуқи молумулкӣ) шахсони ҳуқуқӣ бо шахсони воқеӣ дорои ҳуқуқ ва уҳдадорихои баробар мебошанд – тибқи моддаи 2:5 Кодекси граждани, ки чунин пешбинӣ мекунад, “дар робита бо ҳуқуқи моликият шахси ҳуқуқӣ ба шахси воқеӣ баробар аст, агар қонун тартиби дигареро пешбинӣ накарда бошад”. Ҳамин тариқ, мазҳабҳои диние, ки метавонанд ба осони мақоми шахси ҳуқуқиро гиранд (ба ҳайси иттиҳодия, фонд ё ташкилоти калисоғии намуди махсус (*sui generis*)), имконият доранд, амалҳои ҳуқуқиро иҷро намоянд, аз ҷумла ба суд муроҷиат кунанд, шартномаҳо банданд ва барои истифодаи замин ариза диҳанд. Дар робита ба ин тақсироти шахсони ҳуқуқӣ ба ягон намуди гурӯҳҳо (категорияҳо) вучуд надорад; ҳамаи мазҳабҳои динӣ ҳамчун яке аз се намудҳои зикргардидаи шахси ҳуқуқӣ ташкилшуда ба иҷро намудани чунин амалҳо ҳуқуқ доранд.

21. Ҳамин тариқ, чуноне, ки дар қисми I-и Тавсияҳои мазкур зикр гардидааст, ҳар як ҷавоби рад ба дархост барои дарёфти мақоми шахси ҳуқуқӣ ба ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда бояд мутобиқи шартҳои қатъӣ асоснок карда шавад. Ҳамчунин, мутобиқи ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда агар хоҳиши гирифтани мақоми шахси ҳуқуқиро надошта бошанд, набояд барои гирифтани он вазифадор гарданд⁶². Худ ба худ интиҳоби муроҷиат намудан барои бақайдгирии давлатӣ метавонад бо эътиқоди динӣ вобаста бошад, ва амалисозии ҳуқуқ ба озодии дин ё эътиқод набояд аз он вобаста бошад, ки оё ин ё он гурӯҳ қўшиш мекунад мақоми шахси ҳуқуқиро пайдо кунад ва оё он ҳамин мақомро гирифтааст⁶³. Давлатҳо як қатор

соли 2005), CDL-AD(2005)037-е, банди 23; Opinion on the legal status of Religious Communities in Turkey and the right of the Orthodox Patriarchate of Istanbul to use the adjective “Ecumenical” [Хулоса дар бораи мақоми ҳуқуқии ҷамоаҳои динӣ дар Туркия ва дар бораи ҳуқуқи Патриархати православии Истамбул ба истифодаи сифати “экуменик”], CDL-AD(2010)005, банди. 68.

⁶¹ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 46.

⁶² Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б.70: «Дар асоси дарки умуми ҳуқуқи инсон давлатҳо уҳдадоранд амалигардонии озодии ақида, вичдон, дин ва ё эътиқодро аз ҷониби ҳамаи одамон дар асоси эътироми худогоҳии онҳо дар ин соҳа таъмин намоянд. Эътироми озодии дин ва ё эътиқод ба сифати ҳуқуқи инсон аз расмиёти маъмурии байқадгирӣ вобастагӣ надорад, чун он мақоми ҳуқуқи инсонро то гирифтани розигии давлат ва новобаста аз он пайдо кардааст».

⁶³ Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Хулосаи муштарак Комиссияи Венетианӣ ва Шӯрои қоршиносони САҲА/ДИДҲИ оид ба масъалаҳои озодии дин ва ё эътиқод вобаста ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон], CDL-AD(2008)032, банди 26.

тадбирҳои амалии бар зидди ҷамоаҳои динӣ равонашударо истифода мебаранд, ба мисли назорат аз ҷониби полис, таъқиб ва ҷораҳои маҳдудкунанда (аз қабилӣ бастанӣ ҷойҳои ибодат, мусодираи амвол, ҷоринамоии муҷозоти молиявӣ, ба ҳабс гирифтани⁶⁴, манъи дастрасӣ ба хизматрасонии рӯҳониён, маҳдудкунии паҳннамоии адабиёти динӣ ё ҳуқуқ ба соҳибӣ намудан ба он ё маҳдудкунии озодии таблиғ намудани дин ё эътиқоди худ ба шахсони дигар). Ин ва ба ин монанд тадбирҳо ҳилофи меъёрҳои байналмилалӣ мебошанд, агар онҳо танҳо барои он истифода бурда мешаванд, ки ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда барои гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ мурочиат намекунад (ё чунин мақомро намегирад).

Дар **Италия**, мутобиқи моддаҳои 36-38 Кодекси граждани ҷамоаҳои динӣ имконияти ба сифати «иттиҳодияҳои эътирофнашуда» (associazione non riconosciuta) баромад карданро доранд. Ин намунаи оддитарин мебошад, ки онро хизбҳои сиёсӣ ва иттифокҳои касаба низ истифода мебаранд. Сарфи назар аз он, ки ҷамоа ҳамин тариқ мақоми шахси ҳуқуқиро намегирад, ҷамоаи динӣ қобилияти ҳуқуқиро (аз ҷумла мустақилият дар масъалаҳои молу мулкӣ, инчунин ҳуқуқ ба гирифтани хайрияҳои ихтиёрӣ ва мурочиат ба суд) дар шароитҳои озодии пурра, бе зарурати ба ягон мақомоти давлатӣ пешниҳод намудани ҳуҷжатҳои таъсисӣ ё оинномаи худ пайдо мекунад. Шартҳои ташкилкунӣ иттиҳодияи эътирофнагардида басо соддаанд: танҳо будани на кам аз се аъзо, оиннома ва шаҳодатномаи нотариалӣ зарур аст.

Дар **Эстония** қонун фаъолияти иттиҳодияҳои динии ба қайд нагирифташударо манъ намекунад. Ҳамзамон камбудии асосӣ барои сохтори аз қайд нагузашта аз он иборат аст, ки он ҳуқуқи ба сифати шахси ҳуқуқӣ баромад карданро надорад, ва аз ин лиҳоз наметавонад аз ҳуқуқҳо ва ҳимояе, ки ба шахсони ҳуқуқии динӣ дода мешавад, бархурдор шавад. Бо вучуди он, ба чунин иттиҳодияи динӣ ҳуқуқи тибқи конституция ҳифзшудаи озодии дастаҷамъонаи динӣ (ҳамчун гурӯҳи динӣ) паҳн мегардад. Нисбати ҷамоаҳои динии ба қайд нагирифташуда ягон маҳдудият ба гузаронидани ҷамъомадҳои динӣ ё маросимҳо дар хонаи хусусӣ ё дар иморати ба иҷора гирифташуда вучуд надорад. Қонун танҳо дар он маврид ба озодии дастаҷамъонаи дин ва ё эътиқод маҳдудиятҳоро пешбинӣ менамояд, ки ба тартиботи ҷамъиятӣ, саломатии одамон ё ахлоқи ҷамъиятӣ зарар расонида шавад ё агар ҳуқуқу озодиҳои шахсони дигар поймол карда шавад.

Дар **Олмон** ҷамоаҳои динии ба сифати иттиҳодияҳо ё ягон шакли дигари шахси ҳуқуқӣ ба қайд гирифтанишуда дар қатори шахсони дигари ҳуқуқӣ, мақоми иттиҳодияҳои ба қайд гирифтанишударо доранд (фаъолияти иттиҳодияҳои ба қайд нагирифташударо қисми 54-и Кодекси граждани Олмон танзим мекунад). Чунин иттиҳодияҳо соҳиби ҳуқуқҳои мебошанд, ки ширкатҳои ғайритиҷоратӣ доранд (Gesellschaftsbürgerlichen Rechts), ва қисман дорои қобилияти ҳуқуқӣ мебошанд; дар

⁶⁴ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 58.

амалия судҳо нисбати онҳо ба таври васеъ меёҷҳои шабехоро татбиқ мекунанд, ки дар муқаррарот оид ба иттиҳодияҳои ба қайд гирифташуда пешбинӣ шудаанд.

Чун қоида, дар **Ирландия** гурӯҳҳои динӣ (ҷамоаҳо) ё гурӯҳҳои (ҷамоаҳои) ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда дар шакли иттиҳодияҳои ихтиёрӣ бе доштани ҳуқуқи шахси ҳуқуқӣ амал мекунанд. Иттиҳодияи мақоми шахси ҳуқуқӣ надошта аз худ гурӯҳи шахсони алоқамандеро мемонад, ки қоидаҳои муайян ва шумораи муайяни аъзо дорад. Қоидаҳои чунин иттиҳодия тартиби ба иттиҳодия дохил шудан ва аз он баромадан; сохторҳо ё шахсонеро, ки иттиҳодия ва фаъолияти молиявии онро назорат мекунанд, ҳамчунин шартҳои назорати мазкурро муайян мекунанд (нигаред ба парвандаҳои «О’Кифи муқобили Каллен» (*O’Keefe v. Cullen*) (1873), IR 7 CL 319, ва «Давлати (Колхун) муқобили д’Арси ва дигарон» (*The State (Colquhoun) v. D’Arcy and Others*) (1936), IR 641). Умуман, амволи иттиҳодия на ба ҳуди иттиҳодия, балки дар моликияти муштараки ҳайати аъзои он қарор дорад. Иттиҳодияи мақоми шахси ҳуқуқӣ надошта наметавонад аз номи худ ба суд мурочиат кунад (ё ба сифати ҷавобгар баромад намояд). Нисбати чунин иттиҳодияҳо ягон ҳел талабот барои бақайдгирӣ вучуд надорад.

22. Роҳҳои гуногуне мавҷуданд, ки ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда имконият медиҳанд, ки дар сурати доштани чунин хоҳиш метавонанд мақоми шахси ҳуқуқиро гиранд. Дар низомҳои ҳуқуқии баъзе давлатҳо ин тавассути мурофияи судӣ, дар дигар низомҳо тавассути пешниҳоди ариза ба ягон мақомоти давлатӣ таъмин карда мешавад. Давлатҳои гуногун метавонанд ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда шаклҳои гуногуни шахси ҳуқуқӣ, аз қабилӣ траст, корпоратсия, иттиҳодия, фонд, инчунин намудҳои гуногуни махсуси (*sui generis*) шахси ҳуқуқиро, ки ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда хосанд, пешниҳод кунанд.

Дар **Иёлоти Муттаҳида** ҷамоаи динӣ барои ҳамчун корпоратсияи ғайритиҷоратӣ ба қайд гирифта шудан уҳдадор аст қарордоди таъсисӣ ва оиннома қабул намояд. Ба қарордоди таъсисӣ маълумот дар бораи сохтори ташкилот, аз ҷумла ном, нишонаи он, маълумот дар бораи мақомоти сабткунанда, инчунин маълумот дар бораи хусусияти ғайритиҷоратии он ва оид ба асосҳои имтиёзҳои андозӣ дохил карда мешавад. Оиннома қоидаҳо ва тартиби фаъолияти ташкилоти мазкурро муқаррар менамояд; баъзан дар он ба таври муфассал меёҷҳои дохилшавӣ ба Шӯрои мудирон ва муҳлати ваколат дар вазифаи узви Шӯрои мудирон; вақт ва тартиби гузаронидани маҷлисҳо, аз ҷумла тартиби таъини кормандони масъул нишон дода мешаванд. Умуман, он фаъолияти ташкилоти мазкурро ба танзим медарорад. Барои ба даст овардани мақоми корпоратсияи ғайритиҷоратӣ ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда бояд ба мақомоти дахлдори давлатӣ барои гирифтани чунин мақом ариза пешниҳод намояд. Ба ғайр аз ин, дар Хадамоти федералии андоз барои дар сатҳи федералӣ гирифтани мақоми аз андоз озод варақаи №1023 ё №1024-ро пур

кардан зарур аст. Дар аксари мавридҳо, баъди гирифтани чунин мақом ҷамоа ба таври автоматӣ аз пардохти андозҳои маҳаллӣ ва андозҳои иёлот озод мешавад.

Дар собиқ **Чумҳурии югославии Македония** Суди асосии Скопие II салоҳияти пешбурди Феҳристи ягонаи судии калисоҳо, ҷамоаҳои динӣ ва гурӯҳҳои диниро дорад. Маълумоти дар феҳрист сабтшуда ба омма дастрас мебошад. Шакл ва мазмуни варақаи аризаро барои дохил намудан ба феҳристи ягона, аз ҷумла усулҳои пешбурди онро Вазорати адлия муайян мекунад. Комиссия оид ба муносибатҳо бо ҷамоаҳои динӣ ва гурӯҳҳои динӣ мақомоти давлатие мебошад, ки муносибатҳои байни давлат ва ҷамоаҳои диниро назорат менамояд. Он феҳристи калисоҳо, ҷамоаҳои динӣ ва гурӯҳҳои динии ба қайд гирифташударо мебарад, аммо салоҳияти ба қайд гирифтани онҳоро надорад.

23. Новобаста аз низоме, ки барои ба танзим даровардани дастрасӣ ба гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ истифода мешавад ва истилоҳҳои мушаххас, ки метавонанд барои ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ифода намудани ҷамоаҳои динӣ ва ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда истифода шаванд, қонунгузориҳои миллии соҳаи мазкур бояд ба санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон ва ўҳдадорӣҳои САҲА мутобиқат кунанд⁶⁵. Ин, аз ҷумла маънои онро дорад, ки ташкилотҳои динӣ ва ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда бояд имконият дошта бошанд, ки фаъолияти динӣ ва фаъолияти маъмулии шахсони ҳуқуқии ғайридавлатии ба қайд гирифташударо пурра амалӣ намоянд⁶⁶.

24. Бо дарназардошти он, ки аксарияти амалҳои ҳуқуқиро танҳо субъектҳои мақоми шахси ҳуқуқидошта метавонанд ба амал бароранд, дастрасӣ ба гирифтани

⁶⁵ Рӯйхати қонунҳои танзимкунандаи бақайдгирии ташкилотҳои динӣ ва ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунандаро дар: Тавсияҳои соли 2004, баҳши II.E (1) пайдо намоед.

⁶⁶ САҲИ, 14 июни соли 2007, Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine [«Қавми Свято-Михайловский муқобили Украина»], Аризаи № 77703/01, банди 123; Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни ССВИ соли 2011 “Дар бораи ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004 бандҳои 30-35; Joint Opinion on the Law on Making Amendments and Addenda to the Law on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations and on the Law on Amending the Criminal Code of the Republic of Armenia by the Venice Commission, the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, the OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Хулосаи муштарак Комиссияи Венетсианӣ, Директори генералии Шӯрои Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон ва масъалаҳои ҳуқуқии Шӯрои Аврупо ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба озодии дин ва эътиқод, ки вобаста ба лоиҳаи Қонун «Оид ба озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ», ва қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ», кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонун дар бораи муносибатҳои байни Чумҳурии Арманистон ва Калисои муқаддаси апостолии арманӣ қабул шудааст], CDL-AD(2009)036, аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 79-умин Иҷлосияи пленарии он қабул шудааст (Венетсия, 12-13 июни соли 2009), банди 39.

чунин мақом барои ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда бояд босуръат, шаффоф, одилона, фарогир ва аз таъбиз озод бошад⁶⁷.

25. Расмиётҳое, ки ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда дастрасиро ба гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ таъмин менамоянд, набояд ягон талаботи мушкілро пешбинӣ намоянд⁶⁸. Мисолҳои чунин талаботҳои мушкіл, ки тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ беасосанд, аз ҷумла талаботҳои зеринро қайд намудан мумкин аст: талабот дар бораи имзо намудани ариза барои ба қайд гирифтани аз ҷониби ҳамаи аъзои ташкилоти динӣ бо нишон додани номи пурраи онҳо, санаи таваллуд ва ҷои истиқомат⁶⁹; талабот оид ба пешниҳоди маълумоти бениҳоят муфассал дар оинномаи ташкилоти динӣ⁷⁰; боҷи беандоза баланд ё беасоси бақайдгирӣ; талабот дар бораи суроғаи ҳуқуқии тасдиқшуда доштани ташкилоти динӣ⁷¹; ё дар бораи он, ки иттиҳодияи динӣ метавонад танҳо дар суроғае фаъолият кунад, ки дар ҳуҷҷатҳои бақайдгирии он нишон дода шудааст⁷². Ҷорӣ намудани чунин маҳдудиятҳо дар ҷомеаи демократӣ ҳамаҷун асосҳои дар санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон қайдгардида зарур шумурда намешавад. Ба ғайр аз ин, ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда, ки ба гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ манфиатдоранд, набояд бо мушкілоти беасоси бюрократӣ ё бо муҳлатҳои тӯлонӣ ва

⁶⁷ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 54; Opinion on the draft law Law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion [Хулоса оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни № 02/L-31 «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2014)012, adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice 21-22 March 2014), paras. 43ff.

⁶⁸ Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ пешакии Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонун «Оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ, оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба эҳсонкорӣ»], CDL-AD(2010)054, банди 68; Opinion on the draft law Law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion [Хулосаи Комиссияи Венетсианӣ оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни № 02/L-31 «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2014)012, бандҳои 67ff.

⁶⁹ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 44.

⁷⁰ Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ, оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонун «Оид ба муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ»], CDL-AD(2011)028, банди. 66.

⁷¹ Human Rights Committee views of 26 July 2005, Sergei Malakhovsky and Alexander Pikul v. Belarus [Сергей Малаховский ва Александр Пикул муқобили Беларус], Comm. no. 1207/2003, банди 7.6.

⁷² Joint opinion on the law on freedom of religious belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR (Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, бандҳои 80-82.

пешгӯинашавандаи интизорӣ рӯ ба рӯ шаванд⁷³. Дар ҳолатҳое, ки агар дар низоми ҳуқуқии мазкур барои гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ ҳуҷҷатҳои муайяни марбут ба бақайдгирӣ талаб карда шаванд, чунин ҳуҷҷатҳоро бояд мақомоти давлатӣ пешниҳод намоянд⁷⁴.

Дар **Нидерланд**, дар баробари иттиҳодияҳо ва фондҳо, ки гирифтани мақоми онҳо барои ҳамаи намудҳои ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда кушода аст, намуди махсуси шахси ҳуқуқӣ вучуд дорад, ки онро танҳо калисоҳо дошта метавонанд. Моддаи 2:2(1) Кодекси граждани пешниҳоди мақоми шахси ҳуқуқиро ба ташкилотҳои ба ном «ҷамоаҳои калисой» (Kerkgemeenschappen) пешбинӣ менамояд. Кодекси граждани мафҳуми мазкурро шарҳ наметрифтад. Бинобар ин мафҳумҳоро метавон танҳо дар амсоли (претседенти) судӣ ва таълимоти ҳуқуқӣ пайдо намуд. Мутобиқи қарори Суди кассатсионӣ, ташкилотҳои диние, ки тибқи қонун барои аз ҷониби давлат расман эътироф гардидан уҳдадор нестанд, ҷамоаҳои калисоии дорои мақоми шахси ҳуқуқӣ мебошанд, агар онҳо ба шартҳои зерин ҷавобгӯ бошанд: (i) фаъолияти ташкилоти мазкур ба дин вобаста аст; (ii) сохтори ташкилии онро мушоҳида намудан мумкин аст; (iii) ташкилот хоҳиши ҳамчун калисо муаррифӣ намудани худро изҳор менамояд. Шартҳои ақалли мазкур дар амал монеаҳои ҷиддӣ намебошанд.

26. Раванди гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ бояд барои ҷамоаҳои гуногун кушода бошад; дар баробари он набояд ба хорич намудани ягон ҷамоа дар асоси он, ки ин гурӯҳ дини ғайрианъанавӣ ё эътирофнашударо пайравӣ менамояд, ё бо сабаби тафсир ё шарҳи аз ҳад маҳдуди мафҳуми дин ё эътиқод, роҳ дода шавад.

27. Ба ғайр аз ин, қонунгузорӣ набояд гирифтани мақоми шахси ҳуқуқиро ба аз ҳад кам будани аъзои ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда вобаста намояд. Давлатҳо бояд талаботҳои ҷамоаҳои хурдтари динӣ ё ҷамоаҳои хурдтари ба эътиқодҳои муайян пайравикунандаро ба назар гиранд⁷⁵, инчунин бояд дарк кунанд, ки муқаррарот дар бораи зарурати шумораи аз ҳад зиёди ҳадди ақали аъзоёни ҷамоа барои ҷамоаҳои динии тозабунёд мушкilotи беасосро ба вучуд меоранд.

Дар асоси банди 5 Қонуни **Эстония** «Дар бораи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ» барои таъсиси ҷамоаи динӣ ду нафар аъзо кифоя аст.

Низоми ҳуқуқии **Албания** ягон талаботеро дар бораи шумораи ҳадди ақали аъзо барои ҳар се шакли шахси ҳуқуқӣ (иттиҳодия, марказ ва фонд), ки дар қонунгузори

⁷³ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 55.

⁷⁴ САҲИ, 17 июли соли 2012, Fusu Arcadie and others v. Moldova [«Фусу Аркади ва дигарон муқобили Молдова»], Аризаи №22218/06, бандҳои 37-38.

⁷⁵ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 44.

Албания барои ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда муқаррар шудаанд, пешбинӣ наменамояд

Қонунгузориҳои граждани **Шветсия** танҳо талаботи вобаста ба шумораи аъзои шӯрои иттиҳодияро пешбинӣ мекунад. Одатан онҳо бояд аз се то панҷ нафар бошанд.

28. Қонунгузори набояд дастрасӣ ба мақоми шахси ҳуқуқиро аз муҳлати тӯлонии мавҷудияти ҷамоаи мазкур дар кишвар вобаста намояд. Чунин талабот ба ҳуқуқҳои ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда, ки дар давлати мазкур нав ба вучуд омаданд, маҳдудиятҳои беасосро пеш мегузорад⁷⁶.

29. Бинобар он, ки ҳуқуқ ба озодии дин ва ё эътиқодро на танҳо шахрвандони кишвари мазкур доранд⁷⁷, қонунгузори набояд ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда гирифтани мақоми шахси ҳуқуқиро бинобар сабаби дар миёни муассисони ҷамоа мавҷуд будани шахрвандони хориҷӣ⁷⁸ ё шахсони бешаҳрвандӣ, ё дар хориҷа воқеъ будани саридораи он рад кунад⁷⁹.

30. Аз ҷумла, гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ барои ҳама ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда набояд аз маъқулдонӣ ё тавсияи мусбии дигар ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда вобаста бошад, зеро додани мақоми шахси ҳуқуқӣ ба ҷамоаи мазкур ба салоҳияти ҷамоаҳои дигар дохил намешавад⁸⁰. Таҷрибаи аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ талаб кадани нуқтаи назари як ё якчанд ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда оид ба масъалаҳои вобаста ба додани мақоми шахси ҳуқуқӣ ба дигар ҷамоаҳои (ташкilotҳои) динӣ бетарафӣ ва холисии мақомоти давлатӣ ва мансабдорони дахлдорро зери шубҳа мегузорад⁸¹.

⁷⁶ САҲИ, 1 октябри соли 2009, *Kimlya v. Russia* [Кимля муқобили Русия], Аризаҳои №76836/01 ва 32782/03.

⁷⁷Joint opinion on the law on freedom of religious belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, банди 99; Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 “Дар бораи ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва мақоми ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 93.

⁷⁸ САҲИ, 5 октябри соли 2006, *Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia* [Бахши москвасии “Артиши начот” муқобили Русия], Аризаи №72881/01, банди 82.

⁷⁹ Ҳамон ҷо, бандҳои 83-85.

⁸⁰ САҲИ, 24 июни соли 2004, *Vergos v. Greece* [Вергос муқобили Юнон], Аризаи №65501/01, банди 34; Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 56.

⁸¹ САҲИ, 26 сентябри соли 1996, *Manoussakis v. Greece* [Мануссакис муқобили Юнон], Аризаи №18748/91, банди 47.

31. Давлат ҳангоми иҷрои вазифаҳои худ вобаста ба пешниҳод намудани мақоми шахси ҳуқуқӣ, бояд мустақилияти ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунандаро эҳтиром намояд⁸². Ҳангоми амалӣ намудани низоми ба танзимдарории ба даст овардани мақоми шахси ҳуқуқӣ, давлатҳо бояд уҳдадорӣҳои худро тавассути дар қонунгузории миллӣ ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда пешбинӣ намудани имконияти мустақилона ҳал намудани масъалаҳо дар бораи роҳбарияти худ⁸³, қоидаҳои дохилӣ⁸⁴, мазмуни аслии эътиқодҳои худ⁸⁵, сохтори ҷамоа ва усули таъин намудани рӯҳонӣ⁸⁶, аз ҷумла гузоштани ном ва дигар рамзҳои худ иҷро намоянд. Аз ҷумла, давлатро зарур аст, ки аз баҳодиҳии мазмуни (дар муқоиса бо расмӣ) оиннома ва хусусияти ташкилотҳои динӣ худдорӣ намояд⁸⁷. Бинобар сабаби хеле гуногун будани шаклҳои ташкилии ҷамоаҳои динӣ ё

⁸²Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, банди 72; Opinion on the Draft Law regarding the Religious Freedom and the General Regime of Religions in Romania [Хулоса оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи озодии дин ва речаи умумии динҳо дар Руминия», ки аз Ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар Ҷаласаи умумӣ 64-ум қабул шудааст], CDL-AD(2005)037, банди 20; Opinion on the Draft Law on the insertion of amendments on Freedom of Conscience and Religious Organisations in Ukraine [Хулоса дар бораи лоиҳаи Қонуни Украина «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ»], CDL-AD(2006)030, банди 30; Тавсияҳои соли 2004, бахши Г.

⁸³ САҲИ, 22 январи соли 2009, Case of Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and others v. Bulgaria [Синоди муқаддаси Калисои православии Булғористон (Митрополит Иннокентий) ва дигарон муқобили Булғористон], Аризаҳои № 412/03 ва 35677/04 бандҳои 118-121; ба САҲИ, 14 март соли 2003 нигаред, Serif v. Greece [Сериф муқобили Юнон], Аризаи № 38178/97, бандҳои 49, 52 ва 53; САҲИ, 26 октябри соли 2000, Hasan and Chaush v Bulgaria [Хасан ва Чауш муқобили Булғористон], Аризаи №30985/96, бандҳои 62 ва 78; САҲИ, 13 декабри соли 2001, Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova [Митрополияи Бессарабӣ муқобили Молдова], Аризаи № 45701/99, бандҳои 118 ва 123; САҲИ, 16 December 2004, Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria [Шӯрои муқаддаси олии мусулмонони Булғористон муқобили Булғористон], Аризаи №39023/97, банди 96.

⁸⁴ Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, банди 76.

⁸⁵ Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ пешакии Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба эҳсонкорӣ»], CDL-AD(2010)054, бандҳои 54 ва 90. Opinion on the draft law on the legal status of a church, a religious community and a religious group of “The former Yugoslav Republic of Macedonia” [Хулоса оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи мақоми ҳуқуқи калисо, ҷамоаи динӣ ва гурӯҳи динии “собиқ Ҷумҳурии Югославии Македония”], CDL-AD(2007)005, аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ дар 70-умин Иҷлосияи пленарии он қабулшуда (Венетсия, 16-17 март соли 2007), банди 46.

⁸⁶ Маърузаи ММ СММ «Дар бораи эътироф», б. 56.

⁸⁷Joint opinion on the law on freedom of religious belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, банди 80.

ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда қонунгузори миллӣ бояд дар ин соҳа хеле ғиро (ухдабаро) бошад⁸⁸.

Конституцияи **Лаҳистон** (моддаи 25.1) ва Қонун «Дар бораи кафолатҳои озодии дин» пешбинӣ менамоянд, ки ҳангоми иҷро намудани вазифаҳои худ ташкилотҳои динӣ ҳуқуқ доранд, аз ҷумла фаъолияти зеринро иҷро намоянд: таълимот (доктрина), догматҳо ва расму оинҳои диниро муайян кунанд; маросимҳои диниро ташкил ва ба таври оммавӣ адо намоянд; бо ёрии руҳонӣ роҳбарии гуруҳи диндоронро амалӣ намоянд; тибқи қоидаҳои дохилии худ худидорақуниро анҷом диҳанд (мухторияти ҳуқуқӣ); ходимони калисоро таъин намоянд, омӯзонанд, ва ба кор қабул кунанд; амволи манқул ва ғайриманқулро харидорӣ намоянд ва онро идора намоянд; ашӯҳои диниро истехсол, харидорӣ ва истифода намоянд; воситаҳои ахбори оммаро истифода баранд; фаъолияти маърифатӣ ва эҳсонкориро анҷом диҳанд; дар сатҳи давлатӣ ташкилотҳои байникалисоиро ташкил кунанд; ба ташкилотҳои байналмилалӣ динӣ шомил шаванд.

32. Қарор дар бораи рад кардани пешниҳоди мақоми субъекти ҳуқуқӣ ё дар бораи маҳрум намудан аз он нисбати ҳар ташкилоти динӣ ё ташкилоти ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда бояд мутобиқи меъёрҳои қатъии дар қисми I зикргардида асоснок карда шавад⁸⁹. Дар қарор дар бораи рад кардани пешниҳоди мақоми шахси ҳуқуқӣ ба ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда, ё дар бораи маҳрум намудани ҷамоа аз чунин мақом бояд сабабҳои қабул кардани чунин қарор нишон дода шаванд⁹⁰. Сабабҳои мазкур бояд мушаххас ва аниқ бошанд⁹¹. Ин ҳамчунин

⁸⁸ Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 “Дар бораи ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, конфессияҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 39; Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба озодии дин ва эътиқод дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон], CDL-AD(2008)032, банди 33.

⁸⁹ САҲИ, 10 июни соли 2010, Case of Jehova’s Witnesses of Moscow and others v. Russia «Шоҳидони Яҳво» дар Маскав ва дигарон муқобили Русия], Аризаи № 302/02, банди 102; САҲИ, 31 июли соли 2008, Religionsgemeinschaft der ZeugenJehovas and Others v. Austria [Ҷамоаи динии «Шоҳидони Яҳво» ва дигарон муқобили Австрия], Аризаи №40825/98 банди 66, САҲИ, 13 декабри соли 2001, Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova [Митрополияи Бессарабия муқобили Молдова], Аризаи №45701/99, банди 118; САҲИ, 3 апрели соли 2008, Koretskyu and Others v. Ukraine [Коретский ва дигарон муқобили Украина], № 40269/02, банди 40, ва Sanea Catholic Church v. Greece [Калисои католикии Канеа муқобили Юнон], 16 декабри соли 1997, бандҳои 30 ва 40-41; Тавсияҳои соли 2004, банди 9.

⁹⁰ Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Хулосаи муштаракӣ Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва дин» ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкунонии маъмурӣ ва Қонун «Оид ба

ба амалӣ намудани ҳуқуқ ба шикоят мусоидат менамояд (дар поён ба банди 35 нигаред).

Дар Эстония, мутобиқи моддаи 14(3) Қонун «Дар бораи калисоҳо ва ҷамоаҳо», дар мавриди рад кардани ба феҳрист дохил намудани ин ё он иттиҳодияи динӣ, мақомоти бақайдгиранда (суд) бояд ба таври хаттӣ сабаби радкуниро нишон диҳад. Дар қонун рӯйхати асосҳои низ нишон дода шудааст, ки суд метавонад ба онҳо ишора намояд.

Мутобиқи моддаи 14(2) Қонун «Дар бораи калисоҳо ва ҷамоаҳо», иттиҳодияи динӣ бо асосҳои зерин ба феҳрист дохил карда намешавад:

1) оинномаҳо ва ҳуҷҷатҳои дигари аз ҷониби иттиҳодияи динии мазкур пешниҳодшуда ба талаботи қонун ҷавобгӯ нестанд;

2) ғаъолияти иттиҳодияи динии мазкур ба тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ, ахлоқ зарар мерасонад ё ҳуқуқу озодиҳои дигар одамонро поймол мекунад.

33. Бо дарназардошти оқибатҳои, ки аз мақоми шахси ҳуқуқӣ маҳрум кардани ин ё он ҷамоаи динӣ ё ҷамоаи ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда барои мақом, маблағгузорӣ ва ғаъолияти он метавонад дошта бошад, қабул намудани ҳар як чунин қарор бояд ҳамчун чораи ниҳойӣ баррасӣ шавад⁹². Чунин тадбир метавонад дар мавриди содир намудани қонуншиканиҳои ҷиддӣ ва такроршаванда, ки ба тартиботи ҷамъиятӣ таҳдид мекунад, ва дар мавриде, ки имконияти татбиқи самарабахши дигар мучозот вучуд надорад, аммо бо риояи ҳамаи шартҳои дар қисми I-и Тавсияҳои мазкур зикргардида муносиб дониста шавад. Дар акси ҳол, чун қоида принципҳои мутаносибият ва ҳалли масъалаҳо дар сатҳи поёнӣ (субсидиарность) вайрон карда мешаванд⁹³. Барои мутобиқат намудан ба принципҳои мазкур, қонунгузорӣ бояд як

муносибатҳои Ҷумҳурии Арманистон бо Калисои Муқаддаси апостолии арманӣ», CDL-AD(2011)028, банди 38.

⁹¹ *Jehova's Witnesses of Moscow and Others v. Russia* [«Шоҳидони Яҳво дар Маскав ва дигарон муқобили Россия»], Аризаи №302/02, 10 июни соли 2010, банди 175; *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 38; *Joint Opinion on the Law on Making Amendments and Addenda to the Law on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations and on the Law on Amending the Criminal Code of the Republic of Armenia by the Venice Commission, the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, the OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Хулосаи муштарак оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Оид ба озодии вичдон ва дин» ва оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ», кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури ки аз ҷониби Комиссияи Венетсианӣ, Мудирияти генералии Шӯрои Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон ва масъалаҳои ҳуқуқӣ ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба озодии дин ва эътиқод қабул шудааст], CDL-AD(2009)036, банди. 29.

⁹² *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Хулосаи муштарак Комиссияи Венетсианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Оид ба озодии эътиқоди динӣ»], CDL-AD(2012)022, бандҳои 93-94.

⁹³ *Opinion on the draft law on freedom of Religion, religious organisations and mutual relations with the state of Albania* [Хулоса оид ба дар лоиҳаи Қонун «Дар бораи озодии дин, ташкилотҳои динӣ ва муносибатҳо бо

қатор чораҳои муҷозоти сабуктарро дошта бошад – мисол, огоҳӣ, ҷарима ё маҳрум намудан аз имтиёзҳои андозӣ, ки онҳоро вобаста ба дараҷаи вазнинии вайронкунӣ бояд пеш аз баррасии масъалаи маҳрум сохтани ҷамоа аз мақоми шахси ҳуқуқӣ татбиқ намуд⁹⁴.

Дар қонунгузориҳои граждании **Нидерланд** (Кодекси граждани «Дар бораи шахсони ҳуқуқии манъ кардашуда») масъалаи барҳам додани шахсони ҳуқуқӣ, аз ҷумла ҷамоаҳои динии мақоми шахси ҳуқуқидошта ба таври зерин ҳал мешавад:

«Моддаи 2:20: Манъ кардани фаъолияти шахси ҳуқуқӣ аз ҷониби суд

- 1. Агар фаъолияти шахси ҳуқуқӣ ба тартиботи ҷамъиятӣ муҳолиф бошад, суди ноҳиявӣ уҳдадор аст фаъолияти ҷунин шахси ҳуқуқиро бо дархости прокуратураи давлатӣ манъ кунад ва барҳам диҳад.

- 2. Агар мақсадҳои (вазифаҳои) шахси ҳуқуқии дар қарордоди таъсисӣ зикргардида ба тартиботи ҷамъиятӣ [ordre public] муҳолиф бошанд, суди ноҳиявӣ уҳдадор аст бо дархости прокуратураи давлатӣ ҷунин шахси ҳуқуқиро барҳам диҳад. То ҷунин барҳамдиҳӣ суди ноҳиявӣ метавонад ба шахси ҳуқуқии мазкур барои мутобик намудани мақсади (вазифаи) худ ба талаботи тартиботи ҷамъиятӣ муҳлати муайянро таъин намояд».

[...]

Моддаи 2:21: Барҳам додани шахси ҳуқуқӣ аз ҷониби суд

[...]

- 2. Суди ноҳиявӣ аз барҳам додани шахси ҳуқуқӣ дар он ҳолат худдорӣ менамояд, ки ҳамон суд ба шахси ҳуқуқӣ барои иҷро намудани талаботи қонун муҳлати муайян таъин намудааст ва агар шахси ҳуқуқии мазкур он талаботҳоро дар муҳлати зикргардида иҷро намуда бошад [...]

34. Аз мақоми субъекти ҳуқуқӣ маҳрум кардани ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда ҳаргиз маънои онро надорад, ки ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда ва аъзоёни он дигар наметавонанд аз ҳимояи ҳуқуқи худ ба озодии пайравӣ ба дин, эътиқод ва дигар ҳуқуқи озодихоӣ асосӣ истифода намоянд. Маҳрум кардани ҷунин ҷамоаҳо аз ҳуқуқҳои асосӣ ва ё ҳатто қарор оид ба манъи фаъолияти онҳо метавонад ба ҳаёти динии қулли аъзоёни онҳо оқибатҳои ҷиддӣ оварад. Аз ин рӯ, аз монеасозӣ ва ё манъ кардани фаъолияти ин ё он ҷамоаи динӣ танҳо бо хоҳири ҳуқуқвайронкунии як аъзои он, худдорӣ бояд намуд. Ҷунин чораҳо маънои онро доранд, ки ҷамоа барои амали шахси

давлат дар Албания], CDL-AD(2007)041, аз ҷониби Комиссияи Венетсиани дар 73-юмин Иҷлосияи пленарии он қабулшуда (Венетсия, 14-15 декабри соли 2007), банди 48.

⁹⁴ САҲИ, 8 октябри соли 2009, Tebieti Mühafize Cemiyeti and Israfilov v. Azerbaijan [«Тебиети Мюхафизе Джемиети» ва Исрафилов муқобили Озарбойҷон], Аризаи №37083/03, банди 82; САҲИ, 10 июни соли 2010, Jehova's Witnesses of Moscow and others v. Russia [«Шоҳидони Яхво» дар Маскав ва дигарон муқобили Русия], Аризаи №302/02, банди 159.

алоҳида муҷозоти коллективона мегирад, вале аз рӯи адолат бояд ҳар як нафар барои кирдори худ ҷавоб гӯяд. Аз ин рӯ, барои қонунвайронкуниҳое, ки аз ҷониби сардорон ва ё аъзоёни ташкилотҳои динӣ роҳ дода шудаанд, бояд ҳуди онҳоро бо роҳи оғоз намудани парвандаи ҷиноӣ, маъмури ва ё граждани ба ҷавобгарӣ кашид, на кулли ҷамоа ва аъзоёни дигари онҳоро.⁹⁵

35. Умуман, барои ҳимоя аз қарор оид ба рад намудани пешниҳоди мақоми шахси ҳуқуқӣ ё маҳрум кардани ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда аз чунин мақом, ки ҳуқуқи соҳиб шудан ба ин мақомро доранд, дар сатҳи миллӣ бояд воситаи самараноки ҳифзи ҳуқуқ таъмин карда шавад⁹⁶. Давлатҳо уҳдадории умумии иҷрои меъёрҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсонро доранд, масалан, дар моддаи 2(3) ПБҲШС, инчунин дар моддаи 6(1) ва 13-и КАВҲИ дарҷ гардидааст, ки ба ҳар шахс ва ҷамоа бояд ҳуқуқи дастрасӣ ба суд, ки уҳдадор аст ҳуқуқи онҳоро ҳимоя намояд, таъмин карда шавад. Ҳамин тариқ, ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда ҳуқуқи дар муҳлати кӯтоҳтарин ҳал намудани дархосташон оиди бақайдгирӣ (дар ҷое, ки иҷозат аст)⁹⁷ ва ҳамчунин ҳуқуқи шикоят (апеллясия) карданро доранд.⁹⁸ Сарфи назар аз фарқият миёни низомҳои пешниҳодкунандаи мақоми шахси ҳуқуқӣ (аз ҷумла, дар он ҷойҳое, ки ҳулосаи аввалро суд мебарорад ва дар ҷойҳои дигар чунин уҳдадорӣ ба зиммаи мақомоти маъмури

⁹⁵ Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR, CDL-AD(2010)054, para. 99 [Ҳулосаи пешакии муштараки Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ оид ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Арманистон оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ, ҳамчунин, оид ба қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодекси ҷиноятӣ, кодекси ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури ва қонун оид ба эҳсонкории Ҷумҳурии Арманистон CDL-AD(2010)054, банди 99; Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR [Ҳулосаи муштараки Комиссияи Венетианӣ ва САҲА/ДИДҲИ дар бораи Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон оид ба озодии пайравӣ ба дин] CDL-AD(2012)022, банди 92.

⁹⁶ ECtHR, 27 February 2007, Biserica Adevărat Ortodoxă Din Moldova and others v. Moldova [«Калисои ҳақиқии православии Молдова ва дигарон муқобили Молдова»], Аризаи №952/03, бандҳои 49-54.

⁹⁷ ECtHR 31 July 2008, Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria. [Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон 31 июли 2008 с., Ҷамоаи динии “Шоҳидони Яхво ва дигарон муқобили Австрия”] Ариза № 40825/98, бандҳои 78–80; Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary, CDLAD(2012)004, para. 44 [Ҳулоса оид ба Қонуни ССҲИ соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон] CDLAD(2012)004, банди. 44.

⁹⁸ Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Ҳулоса оид ба Қонуни ССҲИ соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 80; Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief [Ҳулосаи муштараки Комиссияи Венетианӣ ва Шӯрои машваратии САҲА/ДИДҲИ оид ба озодии дин ва ё эътиқод вобаста ба бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон] CDL-AD(2008)032, банди 31; [Ҳулоса оид ба Қонуни ССҲИ соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 82.

вогузошта шудааст), бояд дастрасӣ ба суд ва имконияти аз нав ва самаранок баррасӣ намудани қарорҳои дахлдор кафолат дода шавад. Чунин принцип новобаста аз он, ки қарор дар бораи додани мақоми шахси ҳуқуқӣ аз ҷониби суди мустақил ё аз тарафи мақомоти маъмури қабул мешавад, амал менамояд ва дар ҳолати охирон назорат аз болои қабули қарор ва ҳуқуқи шикоят кардан ба зинаҳои болоӣ бояд аз тарафи суди мустақилу беғараз ба амал бароварда шавад.⁹⁹

Дар **Испания** ҷамоаи диние, ки дархосташ оиди бақайдгирӣ рад шудааст, метавонад аз чунин воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ истифода намояд:

- (1) воситаи ҳифзи маъмури - мурочиат ба Вазорати адлия;
- (2) воситаи судии ҳифзи ҳуқуқ- мурочиат ба Суди олии миллӣ (Audiencia Nacional);
- (3) мурочиат ба Суди олии Испания (агар, ба андешаи мурочиаткунанда Суди олии миллӣ даъвои ӯро қонеъ накарда бошад); (4) дар доираи расмиёти махсус мурочиат ба Суди Конститусионӣ барои ҷимояи ҳуқуқҳои асосӣ.

Дар асоси муқаррароти Кодекси муурофияи граждании **Ҷумҳурии Молдова**, даъвогароне, ки нисбати мақомоти давлатӣ даъво пешниҳод намудаанд, бояд аввал барои бидуни суд ҳал кардани қазия кӯшиш намоянд. Аризаи даъвогӣ пеш аз ҳама бояд ба Вазорати дахлдор супорида шавад, пас аз он дар ҳолати дар муҳлати 30 рӯз нагирифтани ҷавоб ё гирифтани ҷавоби ғайриқаноатбахш, даъвогар метавонад ба суд мурочиат кунад. Агар даъвогар аз қарори баровардаи суди зинаи аввал қонеъ нагардад, метавонад ба Суди Апеллясионӣ ва пас аз он ба Суди олии Молдова мурочиат кунад.

36. Агар ба низоме, ки раванди ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда додани мақоми субъекти ҳуқуқиро ба танзим мебарорад, муқарраротҳои нав ворид карда шаванд, бояд дар давраи гузариш қоидаҳои махсусе пешбинӣ гарданд, ки риояи ҳуқуқҳои ҷамоаҳои мавҷудбударо кафолат диҳанд¹⁰⁰. Вақте қонунҳо қувваи бозгашт доранд ё наметавонанд ҳуқуқҳои бадастовардаи ташкилотҳои динӣ ё ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунандаро кафолат диҳанд (мисол, агар талаботҳои нав муқарраргардида барои дарёфти мақоми шахси ҳуқуқӣ супоридани аризаи такрориро талаб кунанд), пас давлат бояд нишон диҳад, ки чунин маҳдудиятҳо ба талаботҳои қисми I-и Тавсияҳои мазкур ҷавобгӯ мебошанд. Ҳамчунин, давлат бояд сабабҳо ва асосҳои воқеии ба қонунгузорӣ ворид намудани чунин тағйиротҳоро нишон диҳад ва собит кунад, ки қонунҳои пешниҳодшаванда ба озодии дин ва эътиқод, танҳо то ҳамагон дараҷае, ки барои сабабҳои объективии зикршуда заруранд, дахлат мекунад. Ташкилотҳои динӣ ва ташкилотҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда набояд ба супоридани андозаи аз ҳад зиёд, пардохтҳои иловагӣ ва андозҳои хусусияти таъбиздошта уҳдадор гарданд, агар қоидаҳои нав супоридани

⁹⁹ Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 оид ба ҳуқуқ ба озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷомеаҳои динии Мачористон], CDL-AD(2012)004, бандҳои 82-83.

¹⁰⁰ UN SR Report on Recognition, para. 57. [Маърузаи ММ СММ оид ба эътироф, п. 57.]

хуқуқи соҳибият ба молумулкро ба шахси хуқуқие, ки пештар молумулк ба ӯ таалук дошт, талаб кунанд.

37. Давлатҳо бояд ба низоми хуқуқии кишвар, яъне ба қонунҳо, талаботҳои меъёрӣ, амалия ва/ё сиёсат ба таври самаранок ворид намудани хуқуқ ва принципҳои дар боло зикршударо, таъмин намоянд.¹⁰¹ Ғайр аз ин, давлатҳо бояд қўшиш намоянд, то шахсони мансабдоре, ки бо додани мақоми шахси хуқуқӣ ба ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда машғуланд, аз принципҳои байналмилалӣ оид ба озодии дину эътиқод хабардор бошанд ва мутобиқи онҳо амал кунанд.

Дар Латвия Шўъбаи бақайдгирӣ дархостҳо оид ба гирифтани мақоми шахси хуқуқиро дар асоси қонунгузории маъмурӣ баррасӣ менамояд. Дар асоси банди 1, моддаи 4 Қонуни мурофиавӣ-маъмурӣ принципҳои умумии хуқуқ татбиқ карда мешаванд, аз ҷумла:

- *Принципи риояи хуқуқҳои инсон*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ ҳангоми қабули ҳама гуна қарорҳо бояд хуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахси мазкурро ба инобат гиранд;

- *Принципи адолатнокӣ*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ бояд дар доираи ваколатҳои дар қонунгузорӣ муқарраргашта амал намояд ва ваколатҳои дар асоси моҳият ва мақсадҳои қонун татбиқ намояд;

- *Принципи татбиқи оқилонаи қонун*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ қонунро бо истифодаи усулҳои умумии тафсири хуқуқӣ бо мақсади ба даст овардани натиҷаи беғараз ва таъсирбахш татбиқ менамояд;

- *Принципи манъи қабули худсаронаи қарор*, ки дар асоси он қарори маъмурӣ бояд танҳо ба факту далелҳои барои қабули қарор зарур, аз ҷумла мулоҳизаҳои воқеӣ ва натиҷабахши хуқуқӣ таъяс намояд;

- *Принципи қонуният*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ метавонад танҳо дар асоси Конститутсия, қонунгузорӣ ва ё хуқуқи байналмилалӣ қарор қабул намояд;

- *Принципи мутаносибият*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ ҳангоми татбиқи қонун бояд ба инобат гирад, ки оё қарори маъмурии бар зарари фарди мазкур қабулшаванда дар ҷомеаи демократӣ зарур аст ё на;

- *Принципи адолати мурофиавӣ*, ки дар асоси он мақомоти давлатӣ ҳангоми қабули қарор бояд ҳатман беғаразона рафтор намояд ва ба иштирокчиёни мурофиа имконият диҳад, то онҳо нуқтаи назари худро баён карда, далелҳо биёранд. Ҳамчунин нагузорад,

¹⁰¹ Maastricht 2003, para. 9: [the Ministerial Council] “commits to ensure and facilitate the freedom of the individual to profess and practice a Religion or belief, alone or in community with others, where necessary through transparent and non-discriminatory laws, regulations, practices and policies”. [Маастрихт, 2003, банди 9: [Шўрои вазирон] “ухдадор мешавадӯхдадор аст, ки озодии ҳар як нафарро барои пайравӣ намудан ба дин танҳо ва ё яқоя бо дигарон, таъмин ва мусоидат намояд. Дар ҳолатҳои зарурӣ инро тавассути қонун, қоида ва сиёсати шаффоф ва орий аз таъйиз иҷро намояд”].

то мансабдори давлатие, ки беғаразиаш вобаста ба ҳамин масъала зери шубҳа аст, дар қабули қарор иштирок намояд.

Қисми IV. Имтиёзҳо барои ҷамоаҳо (ташкilotҳо)- и динӣ ё ҷамоа (ташкilotҳо) - и ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда

38. Давлатҳо метавонанд ба ҷамоаҳо (ташкilotҳо)-и динӣ ё ҷамоаҳо (ташкilotҳо) - и ба эътиқоди муайян пайравикунанда баъзе **имтиёзҳо** диҳанд. Масалан, ҷудо кардани кӯмаки молӣ, ҷудо кардани ҳиссаи маблағ аз пардохтҳои андозӣ ба манфиати ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда ё ин ки додани имконияти аъзошавӣ ба оҷонсиҳои давлатии паҳши радиову телевизион¹⁰². Гузоштани талаботҳои иловагӣ ба ҷамоаҳои динӣ ва ҷамоаҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда танҳо дар ҳолати ба онҳо пешниҳод намудани чунин имтиёзҳо мумкин аст, аммо ба шарте ки чунин талаботҳо мутаносиб буда, ҳислати таъбизӣ нашошта бошанд.

Дар **Иёлоти Муттаҳидаи Амрико** ташкilotҳои динӣ аз имтиёзҳои зиёд истифода мебаранд, аз ҷумла:

- i. Ҳамаи имтиёзҳои, ки одатан ба корпоратсияҳо дода мешаванд, ба монанди, имконияти оғоз намудани муурофияҳои судӣ, иштирок дар муносибатҳои шартномавӣ ва пешниҳоди ариза барои гирифтани иҷозатномаи истифодаи замин;
- ii. Кам кардани андоз аз эҳсонкорихо;
- iii. Озод кардан аз супоридани андоз аз даромади иттиҳодияҳо;
- iv. Дар аксари ҳолатҳо – озод намудан аз супоридани андоз аз фуруш;
- v. Додани тахфиф аз тарофаҳои почтавӣ ҳангоми ирсолҳои зиёда аз 250 муросилоти якхела;
- vi. Масъулияти маҳдуди мудирон ва кормандон ҳангоми гузаронидани амалиётҳо аз номи ташкilot;
- vii. Дастрасӣ барои дарёфти грантҳои давлативу хусусӣ.

Дар **Олмон** дар асоси банди 3 моддаи 6 Қонун «Дар бораи андоз аз тиҷорат» (Gewerbesteuer-gesetz) ҷамоаҳои диние, ки ҳамчун корпоратсияҳои ҷамъиятӣ-ҳуқуқӣ ба қайд гирифта шудаанд, қисман аз супоридани андоз аз тиҷорат озоданд. Корпоратсияҳо, иттиҳодияи одамон ва молу мулкашон, ки дар асоси оиннома, санадҳои таъсисӣ, ҳамчунин аз рӯи тарзи пешбурди кор мақсади фаъолиятшон комилан динӣ бошад, аз пардохти андоз аз тиҷорат озод карда мешаванд. Ин имтиёз дар ҳолатҳои таъбиқ намешавад, ки онҳо фаъолияти корхонаи тиҷоратиро идора менамоянд (ба истиснои корхонаҳои соҳаи хоҷагии қишлоқ ва ҷангал).

39. Давлатҳо метавонанд ба ҷамоаҳои динӣ чунин имтиёзҳоро пешниҳод намоянд, аммо дар баробари ин бе ягон таъбиз пешниҳод ва амалӣ гаштани ин имтиёзҳо бояд

¹⁰² UN SR Report on Recognition, para. 59. [Маърузаи ММ СММ оид ба эътироф, банди 59]

таъмин карда шаванд¹⁰³. Барои ин зарур аст, ки чунин низом асосҳои объективӣ ва оқилона дошта бошад, яъне мақсадҳои қонуниро пайгирӣ намуда, таносуби асоснок миёни мақсадҳои пешгирифта ва маблағҳои истифодашаванда риоя гардад¹⁰⁴.

40. Аз ҷумла, ҷой доштан ё бастанӣ созишномаи байни давлат ва ҷамоаи динии мушаххас, ё ин ки мавҷуд будани қонуне, ки низоми махсуси имтиёздихиро нисбати ҷамоаи динӣ муайян мекунад, умуман ба ҳуқуқи манъи таъбиз дар асоси дину эътиқод муҳолифат надорад, ба шарте ки агар роҳандозии чунин низоми имтиёздихӣ асоснок ва мақсаднок бошад, ҳамчунин, дар ҳолати зарурӣ, ба дигар ҷамоаҳои динӣ низ барои бастанӣ чунин созишномаҳо имконият фароҳам оварда шавад¹⁰⁵. Созишнома ва қонунгузорӣ метавонанд нақши таърихии динҳои гуногунро, ки онҳо дар ташаккули таърихии кишвари мушаххас ва ҷомеаи он нақш бозиданд ва ҳоло ҳам мебозанд, эътироф намоянд¹⁰⁶. Мавҷудияти низомҳои гуногун нисбати ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқоди муайян пайравикунанда, ки дар натиҷа ба баъзеи ҷамоаҳо қонун бартарият дода мақоми махсус медиҳад (имтиёзхоро пешбинӣ мекунад), ва дигар ҷамоаҳо, ки мақоми махсус надоранд, аз чунин афзалиятҳо маҳрум месозад, метавонанд, ки ба талабот оид ба манъи таъбиз дар асоси дин ва эътиқод мувофиқ бошанд, ба шарте, ки давлати мазкур низоми ба гуруҳҳои динӣ додани мақоми махсуси субъекти ҳуқуқиро таъсис диҳад. Ҳамаи ҷамоаҳои динӣ, ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда, ки мехоҳанд чунин мақомро соҳиб шаванд, дар пешниҳоди дархости дахлдор бояд имконияти баробар дошта бошанд. Ҳамчунин, истифодаи меъёрҳои, ки барои гирифтани мақоми субъекти ҳуқуқӣ муқаррар шудаанд, бояд хусусияти ғайритаъбизӣ дошта бошанд¹⁰⁷.

41. Агар ин ё он дин ҳамчун дини расмӣ давлатӣ ё анъанавии кишвар эътироф шуда бошад, ё ин ки пайравони ин ё он дин дар ҳамон кишвар аксариятро ташкил диҳанд, пас ин метавонад асос барои дарёфти мақоми махсус бошад. Аммо ба шарте ки ин ба амалисозии ҳуқуқу озодиҳои инсон зарар намерасонад ва ба таъбиз шудани

¹⁰³ UN SR Report on Recognition, para. 61 [Маърузаи ММ СММ оид ба эътироф, банди 61]; ECtHR 25 September 2012, *Jehovas Zeugen in Österreich v Austria*, Application no. 27540/05, para. 32 САҲИ аз 25 сентябри соли 2012, [Шоҳидони Яҳво муқобили Австрия], Аризаи №27540/05, банди 32; Тавсияҳои 2004 с., банди E (2).

¹⁰⁴ САҲИ, 9 декабри соли 2010, *Savez Crkava "Riječ Života" and others v. Croatia*, Шӯрои калисоҳои «Сухани ҳаёт» ва дигарон муқобили Хорватия], Аризаи № 7798/08, банди 86; САҲИ, 16 март соли 2010, *Oršuš and Others v. Croatia* [Оршӯш ва дигарон муқобили Хорватия], Аризаи № 15766/03, банди 156].

¹⁰⁵ САҲИ, 9 декабри соли 2010, *SavezCrkava "RiječŽivota" and others v. Croatia*, [Шӯрои калисоҳои «Сухани ҳаёт» ва дигарон муқобили Хорватия] Аризаи №7798/08, банди 85; САҲИ, 10 декабри соли 2009, *Korpi v. Austria* [Коппи муқобили Австрия], Аризаи № 33001/03, банди 33.

¹⁰⁶ 2004 Guidelines, section II.B (3).[Тавсияҳои соли 2004. Боби II.B (3)]

¹⁰⁷ САҲИ, 10 декабри соли 2009, *Korpi v. Austria* [Коппи муқобили Австрия], Аризаи №33001/03, банди 92; Opinion on act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary [Хулоса оид ба Қонуни CCVI соли 2011 оид ба ҳуқуқи озодии вичдон ва дин ва вазъи ҳуқуқии калисоҳо, мазҳабҳо ва ҷамоаҳои динии Маҷористон], CDL-AD(2012)004, банди 46.

пайравони динҳои дигар ё шахсони бедин оварда намерасонад¹⁰⁸. Аз ҷумла, баъзе меъёрҳои, ки нисбат ба гуруҳи охирон хусусияти таъбизӣ доранд, (чунончӣ, аз ҷониби пайравони дини давлатӣ ё дини ҳукмрон маҳдуд кардани дастрасии доираи шахсон ба хизмати давлатӣ, ба онҳо додани имтиёзҳои иқтисодӣ, ё муқаррар намудани маҳдудиятҳои махсус барои пайравӣ намудан ба эътиқодҳои дигар, ба муқаррароти манъи таъбиз дар асоси дин ё эътиқод муҳолифат намуда, кафолати ҳимояи баробари ҳуқуқҳоро таъмин намекунад¹⁰⁹.

42. Ҳуқуқҳое, ки дар қисмҳои II ва III-и ҳуҷҷати мазкур баррасӣ гардиданд, аз ҷумла, ҳуқуқ ба озодии пайравӣ ба дин ва ё эътиқод якҷоя бо дигарон, ҳуқуқ ба гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ набояд ҳамчун имтиёз доништа шаванд, балки якҷоя бо дигар ҳуқуқҳо, яке аз рӯи асосии озодии пайравӣ ба дину эътиқод шинохта шаванд¹¹⁰. Аз ҷумла, тавре дар боло зикр гардид, набояд аз мақоми шахси ҳуқуқӣ сӯистифода карда, ҳуқуқу озодиҳои шахсони алоҳида ва ё ҷомеаҳоеро, ки барои амалӣ гардонидани озодии дин ва эътиқод талош доранд, маҳдуд сохт; чунин тадбир ҷараёни дарёфти мақоми дилхоҳро вобастаи тартиботи бақайдгирӣ ва ё дигар маҳдудиятҳо мегардонад. Аз ҷониби дигар, дастрасӣ ба гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ бояд ба миқдори ҳарчи зиёди ҷамъаҳои динӣ имконпазир бошад, аммо ҳамзамон ягон ҷамъа набояд аз чунин имконият танҳо ба хотири пайравидин ё эътиқоди ғайрианъанавӣ ва ё эътирофнашуда буданаш маҳрум гардад. Муносибати гуногун нисбати тартиби додани мақоми шахси ҳуқуқӣ, танҳо дар он ҳолат ба принсипҳои манъи таъбиз мувофиқат мекунад, ки агар барои чунин муносибат асосноккунии объективӣ ва оқилона ҷой дошта бошад, агар чунин муносибати гуногун барои аз ҷониби ҷамъаҳо (ақаллиятҳо) ва аъзоёни онҳо амалӣ гардонидани ҳуқуқ ба озодии дин ва эътиқод таъсир нарасонад ва агар тартиби аз ҷониби чунин ҷамъаҳо гирифтани мақоми шахси ҳуқуқӣ беҳад вазнин набошад¹¹¹.

¹⁰⁸ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон Мулоҳизоти умумии № 22, банди 9.; Observations on the final draft Constitution of the Republic of Tunisia, CDL-AD(2013)034, adopted by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice 10–11 October 2013), para. 27 [Мулоҳизаҳо оид ба лоиҳаи ниҳоии Конститутсияи Ҷумҳурии Тунис], CDL-AD(2013)034, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар Иҷлосияи пленарии 96-ум қабул шудааст (Венетсия 10-11 октябри соли 2013), банди 27.

¹⁰⁹ Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Мулоҳизоти умумии № 22, банди 9.; Observations on the final draft Constitution of the Republic of Tunisia, CDL-AD(2013)034, adopted by the Venice Commission at its 96th Plenary Session (Venice 10–11 October 2013), para. 27 [Мулоҳизаҳо оид ба лоиҳаи ниҳоии Конститутсияи Ҷумҳурии Тунис], CDL-AD(2013)034, ки аз ҷониби Комиссияи Венетианӣ дар Иҷлосияи пленарии 96-ум қабул шудааст (Венетсия 10-11 октябри соли 2013), бандҳои 27-37.

¹¹⁰ Маърузаи маърузачии махсуси СММ, банди 30: “Давлат уҳдадор аст, озодии дин ва эътиқоди ҳар як инсонро ҳамчун қисми ҷудонопазири ҳуқуқи ҳар фард, ки ҳар яки онҳо соҳиби мақоми дорандаи ҳуқуқ дар ҳуқуқи байналмилалӣ аз лиҳози шаъну шарафи инсонии ба ӯ тааллуқдошта мебошад ва сарфи назар кардани он иҷозат дода намешавад, эътиром намояд”.

¹¹¹ Opinion on the draft Law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion, CDL-AD(2014)012, paras. 41–67. [Хулоса оид ба лоиҳаи Қонун дар бораи тағйири иловаҳо ба Қонуни №202/L- оид ба озодии дин, CDL-AD(2014)012, бандҳои 41-67]

Замима.

Уҳдадориҳои интихобнамудаи САҶА оид ба озодии дин ё эътиқод

Ҳелсинкӣ, 1975 с. (Масъалаҳои вобаста ба амният дар Аврупо: 1 (а) Эъломияи принсипҳои роҳбарикунандае, ки давлатҳои иштирокчӣ дар муносибатҳои байниҳамдигарӣ ба роҳбарӣ мегиранд, – Принсипи VII):

«Давлатҳои иштирокчӣ ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон, аз ҷумла, озодии ақида, вичдон, дин ва ё эътиқодро барои ҳама новобаста аз наҷод, ҷинс, забон ва дин эҳтиром менамоянд».

(...)

«Дар ин чорҷӯба давлатҳои иштирокчӣ озодии шахсро вобаста ба танҳо ва ё якҷоя бо дигарон пайравӣ намудан ба дин ё эътиқодро мутобиқи амри вичдони худ эҳтиром ва эътироф хоҳанд кард».

Ҳелсинкӣ, 1975 с. (Ҳамкорӣ дар самти башардӯстӣ ва дигар самтҳо):

«Давлатҳои иштирокчӣ (...) тасдиқ мекунанд, ки муассиса ва ташкилотҳои диние, ки дар чорҷӯбаи конституцияи давлатҳои иштирокчӣ фаъолият мекунанд, ҳамчунин намояндагони онҳо метавонанд дар доираи фаъолиятшон бо ҳамдигар равобити ҳамкорӣ барқарор намуда, воҳӯриҳо гузаронанд ва мубодилаи иттилоот кунанд».

Мадрид 1983 с. (Масъалаҳои амният дар Аврупо: Принсипҳо):

“Давлатҳои иштирокчӣ (...) тасдиқ мекунанд, ки онҳо озодии шахсро вобаста ба танҳо ва ё якҷоя бо дигарон пайравӣ намудан ба дин ё эътиқодро мутобиқи амри вичдони худ эътироф ва эҳтиром менамоянд, ҳамчунин ғайр аз ин чораҳои заруриро барои таъмини онҳо меандешанд. Дар ин замина, ҳангоми зарурат дар ҳама ҳолат онҳо бо муассисаву ташкилотҳои динӣ, ки дар қаламрави кишварашон дар асоси конституция фаъолият менамоянд, машварат мекунанд.

Онҳо дархостҳои иттиҳодияҳои диниро, ки дар чорҷӯбаи конституцияи кишвар ба дини худ пайравӣ мекунанд ё омодаанд пайравӣ кунанд, барои гирифтани мақоме, ки дар давлатҳои онҳо барои муассиса ва ташкилотҳои динӣ пешбинӣ шудаанд, ба таври хайрхоҳона баррасӣ менамоянд”.

Вена, 1989 с. (Масъалаҳои вобаста ба амният дар Аврупо: Принсипҳо):

(...)

«(11) [Давлатҳои иштирокчи] тасдиқ мекунад, ки ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ, аз ҷумла, озодии ақида, вичдон, дин ва эътиқодно новобаста аз наҷод, чинс, забон ва дин эътиром менамоянд. Онҳо ҳамчунин аҳамияти умумибашарӣ доштани ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосиро, ки эътиром кардани онҳо омили асосии сулҳ, адолат ва субот буда, барои густариши равобити дӯстона ва ҳамкорӣ миёни онҳо ва миёни ҳамаи давлатҳо мусоидат мекунад, эътироф менамоянд».

(...)

«(16) Бо мақсади таъмини озодиҳои шахсии ҳар як фард (...) барои пайравӣ ба дин ё эътиқод давлатҳои иштирокчи дар қатори дигар корҳо, аз ҷумла чунин иқдомҳоро пеш мегиранд:

(16.1) – барои пешгирӣ ва барҳам додани таъбиз нисбати шахсон ва ё иттиҳодияҳо дар асоси дин ё эътиқод барои эътироф, амалигардонӣ ва истифода намудани ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти шахрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин барои таъмини баробарӣ миёни шахсони диндор ва бедин чораҳои самаранок меандешанд;

(16.2) – баҳри таъмини фазои таҳаммулпазирӣ ва эътиром миёни диндорони иттиҳодияҳои гуногун ва ҳамчунин миёни шахсони диндор ва бедин мусоидат мекунад;

(16.3) – бо дархости иттиҳодияҳои диндорон, пайравон ва ё онҳое, ки тайёранд динашонро дар ҷаҳорҷӯбаи конститутсияи кишварашон пайравӣ намоянд, додани мақома, ки ҳамон давлат барояшон пешбинӣ кардааст;

(16.4) – эътиром кардани ҳуқуқҳои иттиҳодияҳои динӣ барои:

- таъсис додан ва нигоҳ доштани ҷойҳои озоду дастрас барои ибодат ё ҷамъомадҳо;
- роҳандозӣ намудани фаъолияти дар асоси сохтори иерархӣ ва институтсионалии худ;
- интиҳоб, таъин ва ҷойивазкунии кормандон дар асоси талаботу меъёрҳои дохилии иттиҳодия, ё худ дар асоси ҳар гуна созишномаи ихтиёрии миёни давлат ва иттиҳодия басташуда;
- дархост намудан ва гирифтани хайрияҳои ихтиёрии молиявӣ ва дигар намуди хайрияҳо;

(16.5) – машварат кардан бо муассиса ва ташкилотҳои динӣ бо мақсади беҳтар дарк кардани талаботҳои озодиҳои динӣ;

(16.6) – эътиром намудани ҳуқуқи ҳар шахс барои гирифтани ва додани таҳсилоти динӣ ба забони дилхоҳ дар алоҳидагӣ ва ё ҳамроҳ бо дигарон;

(16.7) – дар ин радиф, эътиром намудани ҳуқуқи озодиҳои волидайн дар таъмин намудани таълиму тарбияи ахлоқӣ ва динии фарзандон дар рӯҳияи эътиқоди худ;

(16.8) – иҷозат додан барои омода намудани кормандони динӣ дар муассисаҳои дахлдор;

(16.9) – эътироми ҳуқуқи ҳар шахс ва иттиҳодияҳои динӣ барои дастрас ва истифода кардани китобҳо ва нашрияҳои динӣ бо забони дилхоҳашон ва дигар ашёҳои маводҳои марбут ба тарзи ибодати динӣ ё эътиқод ва соҳибӣ намудани онҳо;

(16.10) – ичозат додан ба чоп, воридот ва паҳн намудани нашриёту маводҳои динӣ аз ҷониби рӯҳониён, муассисаву ташкилотҳои динӣ;

(16.11) –хайрхоҳона баррасӣ намудани масъалаи иштироки иттиҳодияҳои динӣ дар муколамаи ҷамъиятӣ, аз ҷумла, тариқи васоити ахбори омма;

(17) Давлатҳои иштирокчиётироф менамоянд, ки амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои дар боло зикршуда вобаста ба озодии дину эътиқод, танҳо дар он ҳолат маҳдуд карда мешаванд, ки агар чунин маҳдудкунӣ дар қонунгузорӣ пешбинӣ шуда бошад ва ба ҳуқуқи байналмилалӣ ва уҳдадориҳои байналмилалӣ давлатҳо ҷавобгӯ бошад. Давлатҳо дар қонунгузорӣ ва қоидаҳои маъмурии худ ва ҳамчунин дар раванди татбиқи онҳо амалигардонии пурра ва самараноки озодии ақида, вичдон ва дину эътиқодро таъмин менамоянд».

(...)

«(32) Давлатҳо ба диндорон, рӯҳониён ва намоёндогони онҳо ичозат медиҳанд, то ба таври инфиродӣ ё гурӯҳӣ миёни ҳамдигар дар кишвари худ ё дар дигар давлатҳо, ҳангоми сафарҳо, зиёрат, анҷуман ва дигар маросимҳои динӣ равобигӣ ҳамкориву шахсӣ барқарор кунанд. Дар ин замина, ба онҳо ба ҳамон миқдоре, ки ба чунин гӯруҳҳо ва ҷорабиниҳо ҳамандоза аст, дар доираи муқаррашуда харидорӣ намудан, гирифтани ва бо худ бурдани нашриёту ашъҳои динӣ ба татбиқи дин ё эътиқоди онҳо марбутбуда низ ичозат дода мешавад».

Копенгаген, 1990 с.:

«Давлатҳои иштирокчиётироф тасдиқ мекунанд, ки [...]

(9.4) – ҳар як инсон ба озодии ақида, вичдон ва дин ҳуқуқ дорад. Ин ҳуқуқ ҳамчунин ба ҳар як нафар барои озодона ва мустақилона иваз кардани ягон дину эътиқод ва озодона пайравӣ намудан ба дини худ, дар алоҳидагӣ ва ё якҷоя бо дигарон, ошкоро ва ё пинҳонӣ, иштирок дар ибодати динӣ, адои маросимҳои динӣ ва таълими динӣ ичозат медиҳад; Маҳдудсозии ин ҳуқуқҳо танҳо дар чорҷӯбаи қонун ё тибқи меъёрҳои байналмилалӣ имконпазиранд».

(...)

«(32) (...) Шахсоне, ки ба аққалиятҳои миллӣ тааллуқ доранд, ба озодона баён кардан, нигоҳ доштан ва густариш додани анъанаҳои диниву этникӣ ва забониашон ҳуқуқ доранд ва метавонанд фарҳанги худро бидуни ягон мутобиққунии (ассимилятсия) маҷбурӣ ҳаматарафа рушд диҳанд. Аз ҷумла, онҳо ҳуқуқ доранд:

(...)

(32.3) – пайравӣ намудан ба дини худ, аз ҷумла, ба даст овардан, нигоҳ доштан ва истифода кардани маводҳои динӣ ва амалӣ гардонидани фаъолияти динӣ дар соҳаи маориф бо забони модарӣ»;

(...)

«(33) Давлатҳои иштирокчиётироф дар қаламрави худ мустақилияти этникӣ, фарҳангӣ, забонӣ ва динӣ аққалиятҳои миллиро ҳифз мекунанд ва барои баланд бардоштани ин мустақилият шароити мусоид фароҳам меоваранд. Бо ин мақсад пас аз машваратҳои зарурӣ ва барқарор намудани равобигӣ бо ташкилот ва анҷуманҳои

аққалиятҳои миллӣ, давлатҳо дар асоси расмиёти қабули қарорҳо дар ин кишвар, чораҳои зарурӣ меандешанд.

Ҳар кадоми ин чораҳо ба принципҳои баробарӣ ва манъи таъбиз нисбати дигар шаҳрвандони давлатҳои иштирокчӣ мувофиқ мебошанд».

Будапешт, 1994 с. (Қарори VIII. Ченакҳои инсонӣ):

«27. [Давлатҳои иштирокчӣ], уҳдадориҳои худро оид ба таъмини озодии вичдон ва дин, фароҳам овардани шароити мусоиди таҳамулпазирӣ ва эҳтиром миёни диндорони ҷамоаҳои гуногун, ҳамчунин байни шахсони диндор ва бедин дубора тасдиқ намуда, аз сӯистифода шудани дин барои амалӣ сохтани мақсадҳои хушунатомези миллатгароёна изҳори нигаронӣ намуданд».

Маастрихт, 2003с. (Қарорҳо: Қарори №4/03 «Таҳамулпазирӣ ва манъи таъбиз»)

«9. [Шӯрои вазирон] муҳимияти озодии ақида, дин, вичдон ва эътиқодно изҳор менамоянд ва ҳама намуди таъбизу зӯроварӣ, аз ҷумла ҳар гуна зӯроварӣ нисбати гурӯҳҳои динӣ ва диндорони алоҳидаро маҳкум менамоянд. Уҳдадор мешавад, ки озодии шахсро ба пайравӣ ба дин ва ибодат, дар алоҳидагӣ ва ё якҷоя бо дигарон - дар ҳолатҳои зарурӣ тавассути қонунгузорӣ, қоида, таҷрибаву сиёсати шаффофу аз таъбиз озод таъмин ва таҳким намояд.

Ба давлатҳои иштирокчӣ тавсия медиҳад, ки барои кӯмак ба ДИДҲИ ва гурӯҳи коршиносони он дар масъалаҳои озодии дин ва эътиқод муроҷиат намоянд».

Киев, 2013 с. (Қарори № 3/13 «Озодии ақида, вичдон, дин ва эътиқод»):

«Шӯрои вазирон [...]:

Давлатҳои иштирокчиро ба иқдомҳои зерин даъват менамоянд:

- иҷрои пурраи уҳдадориҳои дар доираи САҲА ба зимма гирифта оид ба озодии ақида, вичдон, дин ва эътиқод;
- иҷрои пурраи уҳдадориҳо оид ба таъмини ҳуқуқи ҳамаи одамон барои пайравӣ ба дин ва эътиқод, дар алоҳидагӣ ва ё якҷоя бо дигарон, ошкоро ва ё пинҳонӣ, иштирок дар ибодати динӣ, адои маросимҳои динӣ ва таълими динӣ, ки инро давлатҳо метавонанд, аз ҷумла тавассути амалӣ гардонидани қонуну қоидаҳо, таҷриба ва дастурҳои сиёсӣ амалӣ намоянд;
- худдорӣ намудан аз маҳдудсозии ҳуқуқҳои шахсони алоҳида ва иттиҳодияҳои динӣ барои пайравӣ ба расму оини динӣ ё эътиқод, ки ба уҳдадориҳои сиёсии дар доираи САҲА қабулшуда ва уҳдадориҳои байналмилалӣ муҳолифатдоранд;
- ҳавасманд ва осон намудани муколама ва ҳамкориҳои озоду шаффоф миёни динҳои гуногун;

- кӯшиш намудан барои пешгирии таҳаммулнопазирӣ, зӯроварӣ ва табъиз дар асоси дин ё эътиқод, аз ҷумла, нисбати насронӣён, яҳудиёну мусулмонон ва пайравони динҳои дигар ва шахсони бедин; маҳкум намудани зӯроварӣ ва табъиз дар асоси дин ва барои пешгирӣ аз ҳуҷум ба одамон ва гурӯҳи одамон дар асоси ақида, вичдон, дин, эътиқод ва ҳимояи онҳо аз ҷунин ҳуҷумҳо;
- сари вақт ба раванди муҳокимаи қонун ва лоиҳаи қонунҳои дахлдор ҷалб намудани ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ҳамақида;
- мусоидат намудан ба муколамаи миёни иттиҳодияҳои диниву иттиҳодияҳои ҳамақида, сохторҳои давлатӣ, аз ҷумла, дар ҳолати зарурӣ барои баррасии масъалаҳои вобаста ба истифодаи маконҳои ибодат ва амволи динӣ;
- аз ҷониби кормандони мақомоти давлатӣ хангоми иҷрои ваколатҳои хизматӣ андешидани чораҳои зарурӣ барои пешгирӣ ва ё барҳам додани табъиз дар асоси дину ақида нисбати шахсони алоҳида, ё иттиҳодияҳои диниву иттиҳодияҳои пайравони як ақида, аз ҷумла шахсони бедин;
- пеш бурдани сиёсати созанда, ки ба ҳифзи маконҳои ибодат, муассисаҳои динӣ, ёдгориҳои динӣ, қабристон ва зиёратгоҳҳо аз нобудшавӣ ва харобшавӣ нигаронида шудааст».

ДАР БОРАИ ДИДҲИ

Дафтари САҲА оид ба Институтҳои Демократӣ ва ҳуқуқи инсон (ДИДҲИ) институти махсусгардонидашудаи САҲА мебошад, ки дар самти интиҳобот, ҳуқуқи инсон ва демократикунонӣ кор мекунад. Идораи ДИДҲИ дар пойтахти Лаҳистон, шаҳри Варшава ҷойгир шуда, корҳои зеринро анҷом медиҳад:

- мусоидат ба раванди интиҳоботи демократӣ бо роҳи назорати ҳамҷонибаи интиҳобот ва роҳандозии лоиҳаҳои ба гузаронидани интиҳобот кӯмаккунанда бо мақсади рушди минбаъдаи демократияи намоёндагӣ бо иштироки васеи аҳоли;
- кӯмак ба давлатҳои иштирокчӣ барои иҷрои уҳдадориҳои онҳо дар самти ченакҳои инсонӣ бо роҳи пешниҳоди ёриҳои машваратӣ ва дастгирии амалӣ бо мақсади таҳкими институтҳои демократӣ тавассути амалӣ гардонидани барномаҳои дарозмӯҳлат, ки ба тарғиби волоияти қонун, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва идоркунии демократӣ нигаронида шудаанд;
- мусоидат ба ҳайати вакилони САҲА дар ҷойҳо барои амалисозии барномаҳо вобаста ба ченакҳои инсонӣ тавассути гузаронидани омӯзишҳо, расонидани машваратҳо оид ба масъалаҳои қонунгузорӣ, мубодилаи таҷриба ва ҳамроҳсозӣ дар сатҳи минтақавӣ;
- мусоидат барои пешакии ошкор ва пешгирии намудани низоъҳои эҳтимоли тавассути мониторинги аз ҷониби давлати иштирокчӣ иҷро намудани уҳдадориҳо дар самти ченакҳои инсонӣ; мунтазам гузаронидани курсҳои омӯзишӣ оид ба ҳуқуқи инсон барои кормандони мақомоти давлатӣ, намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва кормандони САҲА;
- мусоидат ба давлатҳои иштирокчӣ дар иҷрои уҳдадориҳои онҳо оид ба пешбурди сиёсати таҳаммулпазирӣ ва мубориза бо таъбиъиз, ҳамчунин дастгирии ҷораҳо дар самти пешгирии ҷиноятҳо бар пояи кинаву адоват ва нишонаҳои оштинопазирӣ аз рӯи аломати наҷодӣ, ранги пӯст, ҷинс, забон, дину эътиқод, мавқеи сиёсӣ, баромади миллӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молу мулк;
- иҷрои вазифаҳои Маркази тамоси САҲА оид ба масъалаҳои рома ва синтӣ; мусоидат ба ҳамгироии гурӯҳҳои рома ва синтӣ дар ҷамъиятҳо, ки онҳо айни замон зиндагӣ доранд;
- мунтазам гузаронидани ҷаласаҳо оид ба иҷрои уҳдадориҳо дар самти ченакҳои инсонӣ, ба монанди Ҷаласаи оид ба иҷрои уҳдадориҳо дар самти ченакҳои инсонӣ, Семинари ҳарсола оид ба ченакҳои инсонӣ, ва Ҷаласаҳои иловагӣ оид ба ченакҳои инсонӣ;
- амалисозии стратегияи гендерӣ бо роҳи коркард ва ислоҳи сиёсату амалҳо барои таъмини муносибати баробарии гендерӣ, ҳамзамон андешидани ҷораҳои зарурии ба беҳдошти вазъи замон дар минтақаи САҲА равонашуда.

Иқтисодии эксперти

Аз маҷмӯи васеи масъалаҳои ба ҳуқуқи инсон ва демократикунонӣ вобастабуда иқтисодии эксперти ва фаъолияти ДИДҲИ ба самтҳои зерин рағона карда шудааст: интихоботҳои демократӣ, мониторинги аз ҷониби давлатҳои иштирокчи иҷро шудани уҳдадорихои САҲА дар соҳаи ҳуқуқи инсон, масъалаҳои рома ва синтӣ, ҳифзи ҳуқуқи инсон ҳангоми мубориза бар зидди терроризм, озодии дин ё ақида, рушди ҷомеаи шаҳравандӣ, озодии рағтуомад, волюяти қонун, баробарии гендерӣ ва муқовимат бар зиди таҳаммулнопазирӣ ва табъиз.

Дар бораи Комиссияи Венетсианӣ

Комиссияи аврупоӣ барои демократия тавассути қонун - машхур бо номи “Комиссияи Венетсианӣ”, ки ҷаласаҳои дар Венетсия баргузор мешаванд, сохтори машваратии Шӯрои Аврупо оид ба масъалаҳои конституционӣ мебошад.

Вазифаи Комиссияи Венетсианӣ аз пешниҳоди машваратҳои ҳуқуқӣ ба кишварҳои аъзо иборат буда, Комиссия махсусан ба кишварҳое, ки мехоҳанд сохтори ҳуқуқӣ ва институтҳои хешро ба меъёрҳои аврупоӣ, таҷрибаҳои байналмилалӣ дар самти демократикунӣ, ҳуқуқи башар ва волоияти қонун мутобиқ намоянд, кӯмак мекунад.

Илова бар ин, Комиссия дар паҳн намудан ва тақвияти мероси конституционӣ мусоидат намуда, дар ҳалли низоъҳои нақши муҳим мебошад ва ҳамчунин ба кишварҳои дар давраи гузариш ба демократия қарордошта «ёрии таъҷилии конституционӣ» пешниҳод менамояд.

59 давлат узви ин Комиссия мебошанд: 47 давлат узви Шӯрои Аврупо ва 12 давлати дигар (Алҷазоир, Бразилия, Исроил, Қазоқистон, Қирғизистон, Марокаш, Мексика, Перу, Ҷумҳурии Куриё, ИМА, Тунис ва Чилӣ). Комиссияи Шӯрои Аврупо ва САҲА/ДИДҲИ дар ҷаласаҳои пленарии Комиссия ширкат мекунад.

Профессорони соҳаи ҳуқуқи давлативу байналмилалӣ, судяҳои судҳои оливу конституционӣ, вакилони парламонҳои миллӣ ва як қатор кормандони мақомоти давлатӣ узви инфиродии Комиссия мебошанд. Онҳо ба муддати чор сол аз ҷониби давлатҳои аъзо таъин мегарданд, аммо дар Комиссия танҳо аз номи худ баромад мекунад. Шурӯъ аз моҳи декабри соли 2009 Ҷанни Букиккио роҳбарии Комиссияи Венетсианиро бар зимма дорад.

Комиссия дар се самт фаъолияти худро пеш мебарад:

- институтҳои демократӣ ва ҳуқуқҳои асосии инсон;
- адолати конституционӣ ва низоми адолати судии умумӣ;
- интихобот, раъйпурсӣ ва хизбҳои сиёсӣ.

Котиботи доимии Комиссия дар шаҳри Страсбурги Фаронса, дар идораи Шӯрои Аврупо ҷойгир аст. **Ҷаласаҳои пленарии** Комиссия дар шаҳри Венетсия (Италия), дар бинои Скуола Гранде Сан - Ҷованни Эвангелиста (Scuola Grande di San Giovanni Evangelista) ҳафта бор дар як сол (дар моҳҳои март, июн, октябр, декабр) баргузор мегарданд.

Тавсияҳои мазкур ба шахсоне, ки дар коркард ва амалисозии қонунгузорӣ дар самти озодии дину эътиқод иштирок менамоянд, ҳамчунин ба намояндагони ҷомеаи шахрвандӣ пешбинӣ шуда, аз маҷмуи меъёрҳои байналмилалӣ дар самти эътироф намудани ҷамоаҳои динӣ ё ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда иборат аст. Тавсияҳо дар асоси уҳдадорихои дар доираи САҲА ба зимма гирифташуда ва меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи инсон таҳия шудааст. ДИДҲИ ва Комиссияи Венетианӣ умед доранд, ки Тавсияҳо ба таври васеъ истифода шуда, ба ҷамоаҳои диниву ҷамоаҳои ба эътиқодҳои муайян пайравикунанда барои гирифтани мақоми дилхоҳ ёрӣ мерасонад, дар баробари ин ба ҳамаи шахсон барои амалӣ шудани ҳуқуқ ба озодии пайравӣ ба дин ва эътиқод ба пуррагӣ ва бо шаъну шарафе, ки сазовори он мебошад, мусоидат менамояд.